

KULTŪROS PAVELDO AUTENTIŠKUMAS:
RELIATYVISTINĖ PERSPEKTYVA

Salvijus Kulevičius

IVADAS

Nuo pat pirmųjų paveldosauginės sąmonės užuomazgų autentiškumas yra neatsiejama paveldosaugos fenomeno dalis. Tai būtinasis reiškinių komponentas, darantis esminę įtaką paveldo atrankai, apsaugai, tvarkymo darbams. Tačiau paveldo autentiškumas sąmoningai apmąstoma kategorija tapo tik XX a. šeštajame–aštuntajame dešimtmetyje. Autentiškumo atradimas paveldosaugai buvo lemtingas – per kelis dešimtmečius jis iškilo kaip bene labiausiai svarstomas paveldosaugos klausimas. Modernią Europos visuomenę, gyvenusią *paminklų kultu*¹, pakeitė visuomenė, išpažįstanti *autentiškumo kultą*. XX a. paskutiniajame dešimtmetyje būtent kultūros paveldo autentiškumo kategorijai skirti keli tarptautiniai renginiai ir dokumentai: 1994 m. įvyko Bergeno ir Naros konferencijos, kurių metu išdiskutuotas ir parengtas „Naros autentiškumo dokumentas“². Juos lydėjo regioninės ir nacionalinės reikšmės įvykiai: 1996 m. „Amerikos šalių simpoziumas dėl autentiškumo: kultūros paveldo apsauga ir vadyba“ San Antonijo (JAV) ir „San Antonijo deklaracija“; 2000 m. Rytų Europos regioninis seminaras „Autentiškumas ir istorinės rekonstrukcijos kultūros paveldo atžvilgiu“ Rygoje (Latvija) ir „Rygų chartija dėl autentiškumo ir istorinės rekonstrukcijos kultūros paveldo atžvilgiu“. Reaguojant į šiuos renginius Lietuvoje irgi suorganizuota mokslinė konferencija „Kultūros paveldo autentiškumas: samprata ir išsaugojimo būdai“ (1997 m.)³. Šiuo metu autentiškumas tapo ne tik specialistų svarstymų objektu, bet ir visuomeninių diskusijų tema, pavyzdžiui, debatai dėl Vilniaus Žemutinės pilies Valdovų rūmų atkūrimo.

Tokį neblėstantį autentiškumo temos aktualumą lėmė laikotarpio situacija. Šiuolaikinė visuomenė susidūrė su postmodernizmo iššūkiu – tikrumo, tiesos, realybės problema. Suabejota, ar įmanomas tikras, objektyvus žinojimas. Abejonės žadina diskusijas ir verčia ieškoti kuo daugiau tikrumo ženklų savyje bei aplinkoje. Paveldo autentiškumas, kaip vienas iš tariamų tiesos matų, tampa analizės objektu. Tai socialinės kategorijos aktualumo aplinkybės. Paveldosaugos diskurso ribose autentiškumas labiausiai aktualizuotas pradėjus formuoti reliatyvistei paveldosaugos paradigmai. Kultūrinio reliatyvizmo įsitvirtinimui paveldosaugoje esminę įtaką turėjo skirtingų autentiškumo sampratų konfliktas. Jis kilo tarp tarptautinės dogminės autentiškumo sampratos, XX a. septintajame–dešimtajame dešimtmetyje diegtos tarptautinių institucijų, bei savitų nacionalinių autentiškumo

¹ Klasikine tapusios frazės *paminklų kultas* sumanytoju laikytinas austrų meno istorikas Alois Rieglis (1858–1905). 1903 m. pasirodė jo veikalas „Modernus paminklų kultas: jo savybės ir ištakos“ („Der moderne Denkmalkultus, sein Wesen, seine Entstehung“), padėjęs tvirtus pagrindus istorinei bei antropologinei paveldosaugos reiškinio analizei.

² Bergeno ir Naros konferencijų medžiaga publikuota leidiniuose *Conference on Authenticity in Relation to the World Heritage Convention*. Trondheim: TAPIR Publishers, 1994, *Nara Conference on Authenticity in Relation to the World Heritage Convention*. Trondheim: TAPIR Publishers, 1995.

³ Konferencijos medžiaga publikuota leidinyje *Kultūros paveldo autentiškumas: samprata ir išsaugojimo būdai*. Mokslinės konferencijos medžiaga. Vilnius: Savastis, 1997.

sampratų. Pirmoji aprioriškai laikyta vienintele ir objektyvia, visiems priimtina ir tinkama. Tačiau jos susidūrimas su unikalėmis Japonijos, JAV, Kanados, kitų šalių paveldosaugomis parodė, kad ji buvo tokia pat subjektyvi kaip ir visos kitos, atitinkanti tik europietiškąją paveldo sampratą ir nepriimtina kitoms kultūroms. Tai paskatino subjektyvių autentiškumo sampratų paieškas ir jų įteisinimą.

Tebevykstantis reliatyvizmo principų įsisąmoninimas keičia paveldosaugos sampratą bei paveldo autentiškumo tyrimų kryptis. Paveldosaugos teisėje ir praktikoje svarbiausia gaire tampa „Naros autentiškumo dokumentas“, *įprastus* etnocentrinius paveldosaugos principus keičiantis reliatyvistiniais ir provokuojantis naujų reliatyvistinės perspektyvos dokumentų atsiradimą. Iškilęs socialinių grupių vaidmuo paveldosaugoje atskleidžia naujus reiškinius, skatinančius kurti naujus teorinius konceptus, pavyzdžiui, disonuojančio paveldo konceptą⁴. Reliatyvistinė žiūra į paveldo autentiškumo tyrimus atveria subjektyvistinę perspektyvą, pripažįstančią, kad deklaruojami principai yra visuotiniai tik tam tikros kultūros ribose, ir kritinį aspektą, verčiantį abejoti paveldo autentiškumo tikrumu, t. y. abejoti, ar autentiškumas yra tai, kuo jis laikomas. Deja, nepaisant didelio susidomėjimo, daugelyje šiandienos veikalų paveldosaugos tema autentiškumas tebėra traktuojamas izoliuotai, apsiribojant vienos konkrečios visuomenės samprata⁵. Turint tokią perspektyvą tegalima paaiškinti, koks yra šios kategorijos vaidmuo atskiros visuomenės paveldosaugoje, bet ne pačiame paveldosaugos fenomene. Vis dar trūksta apibendrinančio ir komparatyvistinio požiūrio, kuris į autentiškumą pažvelgtų ne iš „apačios“, ne iš subjektyvių pozicijų, o iš „viršaus“, autentiškumą suvokiant kaip paveldosaugos fenomeno kategoriją, kuri konkrečioje visuomenėje įgyja savitą turinį. Būtent to ir siekiama šiame straipsnyje – sukurti modelį, kuris padėtų apibrėžti autentiškumo vietą ir reikšmę paveldosaugoje bei atskleistų bendruosius vardiklius tarp skirtingų paveldo autentiškumo sampratų. Taip pat straipsnyje norėtume pristatyti menkai Lietuvoje žinomą reliatyvistinę paveldosaugos sampratą, atskleidžiant jos paradigmą vietą bei esminius principus, ir išanalizuoti savičiausias nūdienos paveldo autentiškumo sampratas, pagrindžiant reiškinio išraiškų įvairovės buvimą.

⁴ Disonuojančio paveldo arba paveldo disonansų konceptas apibrėžia konfliktus, kylančius dėl skirtingų projekcijų į tą patį paveldo objektą. Plačiau žr. J. E. Tunbridge, G. J. Ashworth, *Dissonant Heritage. The Management of the Past as a Resource in Conflict*. Chichester: John Wiley and Sons, 1996.

⁵ Galime vardyti gausybę veikalų, skirtų tarptautinės, europietiškosios, japoniškosios, amerikietiškosios ar kitos kultūros autentiškumo sampratos pristatymui, analizei, kritikai, tačiau terasime vieną kitą tekstą, kuriame šios sampratos nagrinėjamos apibendrintai modelių ar paradigimų lygmenyje. Ryškiausia išimtis būtų Davido Lowenthalio veikalai, kuriuose siekiama išsiaiškinti bendriausius praeities falsifikavimo dėl paveldo dėsningumus. Žr. D. Lowenthal, *The Past is a Foreign Country*. Cambridge: Cambridge University Press, 1985; D. Lowenthal, *The Heritage Crusade and the Spoils of History*. Cambridge: Cambridge University press, 1998, ir kt. Išsamesnį tekstų apie kultūros paveldo autentiškumą sąrašą galima rasti: S. Kulevičius, *Kultūros paveldo autentiškumas: sampratos analizė*. Magistro darbas (Vilniaus universitetas, Istorijos teorijos ir kultūros istorijos katedra). Vilnius, 2005.

1. PAVELDOSAUGOS FENOMENO TRANSFORMACIJOS ARBA RELIATYVISTINĖS PAVELDOSAUGOS LINK

Reliatyvistinė pasaulėvoka pradėjo formuotis XX a. pirmaisiais dešimtmečiais. Jos atsiradimas buvo grindžiamas teiginiu, kad žmogiškąjį suvokimą sąlygoja ir riboja socialinės grupės, kurios dalis yra kiekvienas individas, kultūra bei kad tie patys reiškiniai įvairiose visuomenėse konstruojami ir suvokiami nevienodai. Kuriant bei pagrindžiant minėtas idėjas daugiausiai nuveikė sociokultūrinė antropologija ir lingvistika⁶. Istorijos moksle akivaizdesnės išraiškas reliatyvistinė perspektyva pradėjo įgauti amžiaus septintajame dešimtmetyje. Paveldosaugoje ji pasireiškė tik XX a. paskutiniajame dešimtmetyje. Tokia nesinchroniška reliatyvizmo įtaka skirtingoms disciplinoms neturėtų stebinti, jei turime galvoje paveldosaugos reiškinio savitumą. Visų pirma šiuolaikinė paveldosauga, nors ir yra tiesiogiai susijusi su idėjomis (istorijos, tapatumo, aksiologijos ar kitomis), priklauso teisinei–administracinei sistemai. Ši sistema, lyginant ją su idėjų bei mokslo sistemomis, nėra taip lengvai keičiama ir prisitaikanti prie naujovių. Jos pasikeitimas yra žymuo didesnio ar mažesnio visos visuomenės sanklodos pasikeitimo. Tuo tarpu idėja gali izoliuotai egzistuoti vienos socialinės grupės ribose nedarydama poveikio visai visuomenei. Kita vertus, pagrindinė paveldo funkcija Vakarų visuomenėse nuo XIX a. pradžios iki XX a. antrosios pusės buvo legitimuoti nacionalistinę visuomenės sanklodą⁷ – simboliškai vienyti atskiras socialines grupes į vieną tautą ir išskirti ją iš kitų tautų. Paveldosaugos disonansų išvengta valstybei monopolizavus šią sritį: valstybė buvo vienintelė paveldo interpretatorė (o tai neleido išsiskleisti skirtingų interpretacijų įvairovei) ir elgesio su paveldu kontrolierė (paveldo apsauga ir tvarkymas nepriklausomai nuo nuosavybės teisės buvo pavestas tik atestuotiems, specialius mokslus baigusiems specialistams). Įvairių visuomenių ir kultūrų palikimas, atsitiktinai atsidūręs naujai susikūrusio sociali-

⁶ Pamatines kultūrinio reliatyvizmo teorines prielaidas XX a. pirmaisiais dešimtmečiais suformulavo amerikiečių antropologas Franzas Boas (1858–1942). Lingvistikoje šį konceptą pritaikė amerikiečiai: lingvistas, antropologas Edwardas Sapiras (1884–1939) ir jo kolega Benjaminas Whorfas (1897–1941) (jų teorija žinoma kaip Sapir-Whorf hipotezė). Pati *reliatyvizmo* sąvoka pirmą kartą pavartota 1948 m. žurnale „American Anthropologist“.

⁷ Legitimacinė paveldosaugos funkcija, būdinga moderniajai paveldosaugos paradigmai, aktualumo nepraranda ir nūdienos visuomenėje, kuriai ne visada parankios moderniai visuomenei taikomos kategorijos. Ypač akivaizdžiai ji pasireiškia valstybėse, susidūrusiose su poreikiu perkonstruoti savo nacionalinį tapatumą. Kaip pavyzdys minėtinas posovietinis Rytų Europos regionas. Po Tarybų Sąjungos žlugimo iškilę tapatumo klausimai čia buvo sprendžiami istorinių formų atkūrimo būdu. Vis dėlto tai yra tik fragmentinės funkcijos apraiškos, apimančios kai kuriuos konkrečius objektus, o ne visą paveldosaugos sistemą. Modernioji paveldosaugos paradigma šiame straipsnyje suprantama kaip paveldosauga, būdinga moderniai visuomenei (sociologinė sąvokos prasme) ir besiremianti šiai visuomenei būdingais principais, pavyzdžiui, nacionalistinė kultūros sankloda, istorijos mokslu. Sąlygiškai moderniosios paveldosaugos dominavimo laikotarpiu laikytina XIX a. pradžia–XX a. septintasis–aštuntasis dešimtmečiai.

nio junginio – nacijos – užimtoje teritorijoje ir dažnai neturintis nieko bendra su ja, būdavo nusavinamas, perprasminamas ir tapdavo nacionalinės istorijos liudininu kraštovaizdyje bei muziejuose, nacionalinės architektūros ir meno ženklais, t. y. tuo, kuo jis dažniausiai niekada nėra buvęs. Paveldas tampa parankus, nes dabarties sąmonės sukonstruota ar perkonstruota jo prasmė pajėgi teigti nacionalinės bendruomenės istorinį ir esamąjį bendrumą, kurti jos istoriškumo mitą bei išskirtinumą kitų bendruomenių atžvilgiu. Perfrazuojant nacionalizmo tyrinėtojo Benedicto Andersono žodžius, paveldas padėjo kurti senumo įvaizdį, kuris yra *esminis subjektyvios tautos įsivaizdavimo įvaizdis*⁸. Vienos tautos vieno paveldo idėja buvo tai, kas maskavo realiai praeityje egzistavusią ar dabartyje tebeegzistuojančią kultūrinę įvairovę ir ignoravo kultūrinį reliatyvizmą, kaip su nacionalizmo ideologija nesutampantį principą.

XX a. septintajame dešimtmetyje paveldosauga tapo dar vieno socialinio reiškimo – globalizacijos – objektu. Svarbiausias globalizacijos siekis buvo globali ekonomika, tačiau jo įgyvendinimui buvo būtina kita prielaida – kultūrinių santykių transformacija. Reikėjo palengvinti ir pagreitinti tarpkultūrinę komunikaciją, tad visų pirma buvo būtina įveikti sociokultūrinę visuomenės įvairovę (paradoksalu, kad nacionalizmas, gerokai pasidarbavęs niveliuodamas kultūras, globalizacijos akivaizdoje vis dėlto pasirodė kultūriškai perdėm įvairus). Siekiant minėtų tikslų buvo naudojamos niveliacijos, standartizavimo priemonės, pridengtos taikos, demokratijos, žmogaus teisių, pasaulinės patirties bei kitų tariamai *bendražmogiškų, universalių* idėjų aura ir įgyvendintos per tarptautinę teisę bei tarptautines organizacijas. Analogiškas procesas vyko ir paveldosaugoje: dėl globalizacijos kultūros paveldo apsauga iš nacionalinio reiškimo tapo tarptautiniu, atitinkamai nacionalistinius paveldosaugos principus keitė tarptautinė dogminė paveldosauga.

Paveldosaugos globalizavime ir sudogminime pagrindinį vaidmenį suvaidino du tarptautiniai dokumentai. Globalios paveldosaugos *dvasią* 1964 m. pirmoji išreiškė „Tarptautinė paminklų ir kompleksų konservavimo ir restauravimo chartija“, žinoma populiariu Venecijos chartijos pavadinimu⁹. Dokumentas svarbus keliais aspektais: 1) nacionalinis paveldas pirmą kartą pripažintas bendru žmonijos turtu, o jo išsaugojimas priskirtas bendrai žmonijos atsakomybei; 2) pirmą kartą suformuluoti tarptautiniai dogminiai elgsenos su paveldu principai ir apibrėžtos pagrindinės paveldosaugos kategorijos. Deklaruoti elgsenos principai buvo pritaikyti nacionalinėms paveldosaugoms. Jų įsitvirtinimą skatino aktyvi tarptautinių organizacijų (ICCRROM, ICOMOS), sukurtų diegti bendrus paveldosaugos standartus, propagandinė ir edukacinė veikla bei tarptautinės teisės plėtra. Tuo tarpu bendro žmonijos paveldo ir bendros atsakomybės už jį idėja imta realizuoti

⁸ B. Anderson, Įsivaizduojamos bendruomenės. Apmąstymai apie nacionalizmo kilmę ir plitimą. Vilnius: Baltos lankos, 1999, p. 61.

⁹ Ankstyviausiu mėginimu bendradarbiauti paveldosaugos srityje tarptautiniame lygmenyje laikytinas 1931 m. Atėnuose surengtas pirmasis tarptautinis istorinių paminklų architektų ir specialistų kongresas bei jo metu priimta „Atėnų istorinių paminklų restauravimo chartija“, tačiau šis dokumentas netapo tokiu visuotiniu bei globaliu reiškiniu kaip Venecijos chartija ir jos idėjos.

po 1972 m., pasirodžius „Pasaulinio kultūros ir gamtos paveldo globos konvencijai“. Remiantis pastarojo dokumento nuostatomis sukurtas tarptautinis „Pasaulinio paveldo sąrašas“. Jo atsiradimas buvo neįmanomas be Venecijos chartijos principų – dogmos padėjo atskirti, kas apskritai laikytina paveldu, kartu ir potencialiu pretendentu į pasaulinio paveldo statusą, o kas ne. Kita vertus, noras patekti į prestižinį pasaulinį sąrašą dar labiau skatino nacijas priimti tarptautines nuostatas. Nuostatų įsisavinimas, rodos, neturėjo kelti jokių nesklaidumų – tarptautinės dogminės paveldosaugos principai laikyti universaliais bei objektyviais. Teigta ir tikėta, kad jie *sukurti bendromis jėgomis ir suformuluoti tarptautiniu mastu*¹⁰. Be to, kiekvienai nacijai buvo palikta sąlyginė jų taikymo laisvė. Deja, vėliau paaiškėjo, kad pačios sąlygos, apibrėžusios laisvę, buvo pražūtingos *savoms kultūroms ir nacionalinėms tradicijoms*¹¹. Ir nors tarptautiniai principai laikyti laisvai pritaikomomis gerosios paveldosaugos gairėmis, pastarąsias lydėjo mechanizmas, skatinęs jas priimti kaip tinkamiausias. Principų nepripažinimas reiškė paveldo izoliaciją – jis nebegalėjo būti nacijos pasididžiavimu ar pasaulinės rinkos resursu, nešančiu taip pageidaujamą ekonominę naudą. Tai darė atitinkamą poveikį: dėl tarptautinių principų bendrumo *sutarė* dauguma Europos tautų (principus dabar jos laiko tiesiog savaime suprantamais ir natūraliais), jais daugiau ar mažiau remiasi šalys, tapusios pasaulinio paveldo klubo narėmis.

Paveldosaugos tapimas tarptautine ir jos principų dogmatizavimas nebuvo vienintelis lūžis šioje srityje, vykęs XX a. antrojoje pusėje. Septintajame aštuntajame dešimtmetyje Vakarų pasaulio ekonomika, patyrusi krizę, persiorientavo iš pramonės į paslaugų rinką. Pradėjo formotis vartotojiška visuomenė, kuri iš esmės keitė ir požiūrį į paveldosaugą. Svarbiausia transformacija – socialinės paveldo funkcijos pasikeitimas. Moderni nacionalistinė visuomenė paveldui buvo suteikusi galią liudyti istoriškai naujo socialinio konstrukto – nacijos – tariamą istoriškumą. Istoriskumu motyvuotas nacijos buvimas ir pretenzijos į užimamą teritoriją: nors tauta *pabudo* tik dabar, materialus paveldas ir istorinis naratyvas rodė ją buvus nuo seniausių amžių. Be to, perinterpretuotas materialus praeities palikimas buvo tapęs simboliu, siejusi su išvaizduojamą bendruomenę į vieną visumą: paveldas, užmiršus jo kultūrinės ištakas, buvo ne skirtingų socialinių sluoksnių, nieko nenučiuokusių apie būsimą naciją, liudytojas, o vienos nacijos bendras paveldas. Žlungant didžiajam nacionalizmo naratyvui, paveldas neprarado aktualumo. Moderniąją paveldosaugos paradigmą, grįstą nacionalizmo ideologija, keitė principai, pagrįsti vartojimu. Pagrindiniu paveldo vertintoju tapo nebe nacijos atstovas, o pasaulio turistai. Paveldosaugos socialinės funkcijos kitimas sąveika-

¹⁰ Dėl netikslaus lietuviško Venecijos chartijos vertimo (Tarptautinė paminklų ir kompleksų konservavimo ir restauravimo chartija // Kultūros paveldo apsauga. Reglamentuojančių dokumentų rinkinys. Vilnius: Savastis, 1997, p. 236–239) straipsnyje naudojamosi originaliu tekstu, parašytu anglų kalba. The Venice Charter. International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites. Venice, 1964, Preamble. [žiūrėta 2006-02-15]. Internetė: <http://www.international.icomos.org/e_venice.htm>.

¹¹ Ten pat, Preamble.

vo su kitomis reiškinių transformacijomis (žr. 1 lentelę). Paveldo apimties plėtimasis (nuo kraštovaizdžio elementų iki paties kraštovaizdžio), įvairių paveldo dėmenų kombinacijų atsiradimas (kultūrinio gamtinio, kilnojamąjo nekilnojamąjo, materialus nematerialus), paveldo *atgaivinimas* istoriniais procesais ir pojūčiais leido tenkinti didesnio bei įvairesnio lankytojų skaičiaus poreikius. Tam pasitarnavo ir paveldo interpretacijos liberalizavimas bei išskleidimas, leidęs iki tol nacijos monopolizuotą objektą padaryti patrauklų daugeliui vartotojų, atstovaujančių skirtingoms nacijoms ir socialinėms grupėms. Paveldo interpretacijai pradėta teikti vis didesnė reikšmė: suvokta, kad tinkamas pristatymas bei vadyba patrauklų gali padaryti ir menkos vertės paveldą, kad lankytojams pabodusį paveldą vėl galima atgaivinti pasiūlius naują jo interpretaciją. Materiali paveldo forma neleidžia būti pakankamai lankstiems ir nuolat prisitaikyti prie sparčiai kintančios paklausos, tačiau manipuliavimas interpretacija išlaisvina nuo šio prisirišimo. Todėl parduodamas tampa ne pats paveldas, o jo interpretacija. Atitinkamai esmingai pradėjo keistis paveldo autentiškumo samprata – nacionalizmo puoselėtas atminties autentiškumas (paveldo gebėjimas liudyti nacijos tikrumą ir senumą) pakeistas potyrio autentiškumu (paveldo gebėjimu teikti tikrus *istorinius* ar kitokius jausmus). Lankytojas nuo šiol gali žavėtis ne tik monumentaliu materijos ar vaizdo autentiškumu, bet ir patirti autentiškus įvykius, garsus, kvapus. Paveldo pritaikymas vartotojų poreikiams ir jo papildymas paslaugų infrastruktūra tapo integruota paveldotvarkos darbų dalimi, o paveldo gebėjimas užsidirbti savo paties išsaugojimui bei tvarkymui pradėtas laikyti racionalios ir geros paveldosaugos ženklu. Nacionalizmo epochoje paveldotvarka buvo savitiktis veiksmas: valstybė ar atskiri visuomenės atstovai buvo pasiryžę konservuoti, restauruoti aktualiausią paveldą tiek kartų, kiek reikės, nepaisydami, kad ši brangiai kainuojanti veikla neturėjo apčiuopiamos grįžtamosios ekonominės ar materialios naudos. Tačiau tuomet šie darbai laikyti pasiteisinančiais ir tikslingais – jie stiprino nacionalinius simbolius, teikusius santvarkos pagrindimą. Nacionalizmui tai buvo svarbiausia ir pakankama priežastis paveldotvarkos darbams. Dabar paveldas tvarkomas, kad savo tinkama istorine išvaizda masintų lankytojus, kurie duoda pelną. Jis virto reklaminiu atviruku, kuris traukia vartotojus, o jų pinigus surenka traukos objektą apipynusi paslaugų infrastruktūra. XX a. antrojoje pusėje prasidėjusios paveldosaugos transformacijos, nulemtos postmodernios visuomenės formavimosi, tebesitęsia ir įgauna vis tvirtesnę socialinę bei teisinę administracinę pamatą.

XX a. pabaigoje įvyko kardinalus tarptautinių dogminių paveldosaugos principų pokytis. Jį nulėmė suvokimas ir pripažinimas, kad (1) tarptautinė dogminė paveldosauga visuose jos lygmenyse (pradedant paties paveldo ir jo apsaugos samprata, baigiant teise ir administravimu) buvo išimtinai Vakarų Europos teorinės bei praktinės patirties išraiška¹² ir kad (2) pastaroji specifinė patirtis iš esmės buvo

¹² Apie tai byloja kad ir Venecijos chartijos projektui parengti sudaryto tarptautinio komiteto sudėtis: 20 iš 23 komiteto narių buvo europiečiai; Azijos, Šiaurės Amerikos šalims neatstovavo nė vienas asmuo. Dar žr. S. Kulevičius, Japonijos paveldosaugos savitumai // Kultūros paminklai. Vilnius: Savastis, 2005, nr. 12, p. 136–152.

1 lentelė. Paveldosaugos paradigmų raiška XX a. europietiškoje paveldosaugoje

LYGINIMO PAGRINDAS	PAVELDOSAUGOS PARADIGMOS	
	Modernioji paradigma	Postmodernioji paradigma
Socialinė paveldosaugos funkcija	nacionalizmo legitimacija: paveldas turi liudyti nacionalizmo institucijų istoriškumą bei vienyti naciją ir išskirti ją iš kitų	rinkos poreikių tenkinimas: paveldas turi tenkinti vartotojų poreikius ir būti ekonomiškai naudingas socialinių grupių poreikių tenkinimas: paveldas turi formuoti socialinių grupių (pvz., vietos bendruomenės) tapatumą, tenkinti jų ekonominius poreikius
Sąvokos, įvardijančios paveldosaugos objektą	„paminklas“	„paveldas“ / „išteklius“
Paveldo samprata	paveldas – praeities liudininkas paveldas – išskirtinis erdvės elementas	paveldas – dabarties intereso išraiška paveldas – kasdienio gyvenimo dalis
Paveldo apimtis	elementinė: paveldui priskiriami pavieniai nekilnojamieji objektai elitistinė: paveldui priskiriami unikaliausi ir reikšmingiausi objektai	struktūrinė: paveldui priskiriamas kraštovaizdis, urbanistinės, industrinės ir kt. struktūros holistinė: paveldui priskiriami „kasdienybės“ ar vietos bendruomenei svarbūs objektai
Paveldo dėmenų santykis	atskirtumas: griežta perskyra tarp kultūros ir gamtos paveldo, materialaus ir nematerialaus paveldo, kilnojamojo ir nekilnojamojo paveldo	kompleksiškumas: kultūros ir gamtos paveldo susiejimas, materialaus ir nematerialaus paveldo susiejimas, kilnojamojo ir nekilnojamojo paveldo susiejimas
Subjektas, kuris rūpinasi paveldu	valstybė: valstybė turi svarbiausią motyvą rūpintis paveldu; valstybė yra monopolizavusi daugelį paveldosaugos sričių	savininkas / socialinė grupė: savininkas ar socialinė grupė turi svarbiausią motyvą rūpintis paveldu tarptautinė bendruomenė: tarptautinės institucijos finansiškai ir kitomis priemonėmis remia paveldosauginius projektus, atitinkančius jų standartus

1 lentelės tęsinys.

LYGINIMO PAGRINDAS	PAVELDOSAUGOS PARADIGMOS	
	Modernioji paradigma	Postmodernioji paradigma
Subjektas, kuris interpretuoja paveldą	valstybė: bet kokia paveldo interpretacija turi atitikti dominuojantį oficialųjį nacionalistinį naratyvą	savininkas / socialinė grupė: paveldo interpretacija atitinka savininko, socialinės grupės tapatumo ar ekonominius poreikius Europos bendruomenė: paveldo interpretacija yra nulemta bendro Europos paveldo idėjos*
Subjekto santykis su paveldu	pagarbus: paveldas monumentalizuotas ir meuziejifikuotas (atskirtas nuo kasdienybės), apipintas ceremonijomis	vartotojiškas: iš paveldo visi gauna naudą: savininkai pelną, lankytojai potyrius, žinias ir kt.
Paveldo adresatas	nacijos atstovas: paveldas atpažįstamas iš nacionalistinio istorinio ir kultūrinio naratyvo (pvz., istorijos vadovėlio), gerai žinomo tik tos nacionalios atstovui; paveldas papildytas minimalia informacija (pvz., paminkline lentele), atskleidžiančia jo nacionalinę svarbą	internacionalus lankytojas / vartotojas: paveldas atpažįstamas iš reklaminės informacijos (pvz., reklaminio bukletų); paveldas papildytas infrastruktūra, tenkinančia lankytojų poreikius, ir pasižymi informacijos apie jį patį gausumu
Paveldo interpretacijos pobūdis	vienakryptis: paveldo interpretacija sutampa su dominuojančiu oficialiuoju naratyvu besiremiantis istorine istorijos samprata: paveldo interpretacija remiasi nacionalios, didžiųjų asmenybių ir įvykių istorija	daugiaperspektyvus: paveldas pasižymi interpretacijų įvairove, pritaikytas įvairioms vartotojų grupėms su skirtingais tapatumais besiremiantis socialine istorijos samprata: paveldo interpretacija remiasi visuomenių (socialinių grupių) istorijomis
Paveldo vertybių samprata	vertybių dogmiškumas: vertybių spektras apibrėžtas; jų nustatymas patikėtas specialistams	vertybių reliatyvumas: vertės priklauso nuo konkrečios socialinės grupės vertybinės sistemos

1 lentelės tęsinys.

LYGINIMO PAGRINDAS	PAVELDOSAUGOS PARADIGMOS	
	Modernioji paradigma	Postmodernioji paradigma
Paveldo autentiškumo samprata	autentiškumo dogmiškumas: autentiškumo verifikavimas griežtai nustatytas ir apibrėžtas atminties autentiškumas: autentiškumas orientuotas į paveldo gebėjimą liudyti (atminti) nacijos istoriškumą ir bendrumą	autentiškumo reliatyvumas: autentiškumo samprata priklauso nuo konkrečios socialinės grupės kultūros potyrio autentiškumas: autentiškumas orientuotas į paveldo gebėjimą teikti istorinius ar kitus potyrius
Elgsena su paveldu	istorinės materijos išsaugojimas: materialaus autento konservavimas ir restauravimas, remiantis moksliniais faktais	istorinio vaizdo ir autentiškų potyrių atkūrimas: paveldo vaizdinio ir jutiminio pilnumo išpūdžio kūrimas, naudojant įvairaus pobūdžio imitacijas (natūralaus dydžio maketus, aktorius, kvapus ir pan.) pritaikymas lankytojo / vartotojo poreikiams: paveldas ir jo aplinka papildoma paslaugų infrastruktūra

* Bendro Europos paveldo idėja remiasi „Europos kultūros konvencijoje“ (Paryžius, 1954 m.) ir kituose Europos Tarybos paveldosauginės krypties dokumentuose deklaruotu principu – Europos kultūrinė įvairovė yra Europos kultūrinio bendrumo pagrindas. Kitaip sakant, įvairumas, pakeitus žiūros taškus (pradėjus žiūrėti iš Europos, o ne nacionalinės valstybės pozicijos), tampa ne skirtingumo, o bendrumo požymiu: yra viena kultūra – Europos kultūra, besireiškianti įvairove, yra vienas paveldas – Europos paveldas, besireiškiantis įvairove.

nesuderinama su kai kurių šalių paveldosaugos tradicijomis ir netgi pražūtinga joms. Kitaip tariant, tuomet suvokta, kad tai, kas tarptautinėje paveldosaugoje laikyta bendra ir pažangu visai žmonijai, yra ne tarpkultūrinis konsensusas, o vienos – europietiškosios – sampratos primetimas kitoms kultūroms. Daugiausiai diskusijų sukėlė pasaulinio kultūros paveldo objektų identifikavimo testas (autentiškumo testas), taikytas visiems pretendams į pasaulinio paveldo statusą. 1977 m. „Pasaulinio paveldo konvencijos įgyvendinimo gairėse“¹³ apibrėžtas testas griežtai nustatė, kas gali būti įtraukta į „Pasaulinio paveldo sąrašą“, o kas ne. Problema buvo ta, kad šis testas rėmėsi ne universaliais principais, o išimtinai europietiška istorine materialistine paveldo samprata. Taigi į prestižiškiausią sąrašą galėjo patekti tik tie kultūros paveldo objektai, kurie atitiko europietiškus standartus, kelis dešimtmečius tiesiog laikytus tarptautiniais standartais. Standartų nepripažinimas užkirto bet kokią kelią paveldo objektui būti pripažintam bendru žmonijos pavel-

¹³ Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention. Paris, 1977, 24. b.i. [žiūrėta 2005-11-07]. Internetė: <<http://www.whc.unesco.org/archive/out/opgu77.htm>>.

du, o pati tarptautinė paveldosauga atsiribojo nuo egzistuojančios paveldo sampratų įvairovės. Japonija, sukūrusi savus paveldosaugos principus, orientuotus į tradicijos, o ne istorinių materialių relikto saugojimą, dėl minėtų keblumų tik 1992 m. prisidėjo prie „Pasaulinio kultūros ir gamtos paveldo globos konvencijos“, t. y. praėjus 20 metų po šio dokumento atsiradimo. Japonų kultūra, skirtingai nuo Europos visuomenės, pasirodė mažai teskirianti dėmesio istorinei materijai ar net negerbianči jos¹⁴. Būtent XX a. pabaigoje, Europai susipažinus su Rytų Azijos šalių paveldosauga, suvokta, kad taikytas autentiškumo testas nėra ir negali būti absoliutus bei objektyvus visų atžvilgiu. 1994 m. Naros mieste Japonijoje priimtas tarptautinis „Naros autentiškumo dokumentas“, davęs pirmąjį postūmį atsisakyti minties, kad įmanoma viena paveldosauga ir autentiškumo samprata. Juo mestas iššūkis *įprastam standartiškam paveldosauginiam mąstymui*¹⁵. Dokumentas pasauliniu lygmeniu įteisino tai, kas be jokios reglamentacijos realiai egzistavo iki tol, – skirtingų paveldosaugos sampratų ir principų buvimą vienu metu. Įvairovės atradimas paskatino pripažinti paveldosaugos reliatyvumą ir nuostatą, jog pasaulinio paveldo autentiškumo testas būtų taikomas taip, kad *visų visuomenių visos socialinės bei kultūrinės vertės būtų gerbiamos*¹⁶. Neeuropietiško kultūrų paveldosaugoms tai laidavo teisę tapti lygiavertėmis tarptautinės paveldosaugos dalimis. Tarptautinės dogminės paveldosaugos eurocentrinis absoliutizmas (bent jau deklaruojamų principų lygmeniu) buvo nuvainikuotas.

2. PAVELDOSAUGOS PARADIGMŲ IR PAVELDO AUTENTIŠKUMO SĄRYŠIS

Kalbant apie paradigmų ir kategorijų sąveiką, visų pirma derėtų stabtelėti ties pačių paveldosaugos paradigmų¹⁷ klausimu ir permąstyti paveldosaugos reiškinių skirstymą į moderniąją / postmoderniąją paradigmas. Tai padaryti verčia ankstesniame skyriuje užčiuopti kai kurie paveldosaugos ir globalizacijos procesų sąveikos dėsningumai. Globalumas, kaip ir vartotojiškumas bei kultūrinis reliatyvizmas, tradiciškai priskiriamas postmodernybės diskursui. Vis dėlto XX a. septintajame–devintajame dešimtmėčiais globalumo reiškinys nebuvo vienareikšmiškas – jis skleidėsi daugiau kaip modernumo, o ne postmodernumo principas. Tuomet vykęs ekonomikos, kultūros ir kitų reiškinių globalėjimas buvo akivaizdžiai

¹⁴ K. E. Larsen, Preface // Nara Conference on Authenticity..., p. XII.

¹⁵ Naros autentiškumo dokumentas (1994, Nara), 1 skirsnis // B. M. Feilden, J. Jokilehto, Pasaulio kultūros paveldo vietų bei vietovių apsaugos gairės. Vilnius: Savastis, 1998, p. 135.

¹⁶ Ten pat, 2 skirsnis, p. 135.

¹⁷ Paradigmos šiame straipsnyje suvokiamos kaip sąlyginiai teoriniai modeliai. Paradigmų sąlygiškumui būdinga pastanga „pagauti“ ir sustruktūruoti reiškinius, užmirštant, kad reiškiniai yra nuolatinėje dinamikoje, tiksliau, kiekvienas reiškinys yra formuojamas grupės kitų reiškinių, kurie nuolat kinta. Holistinė reiškinio samprata neleidžia išskirti „grynųjų“ etapų, o tik nuolatinį „pereinamąjį“ etapą. Tad paradigmos fiksuoja ne realų reiškinį, o tik jo racionalizaciją – mokslinį konstruktą.

įcentrintas: 1) globalizacija sklido iš riboto skaičiaus visuomenių (Vakarų Europos, JAV, Japonijos); 2) ji rėmėsi šių kelių visuomenių pasaulėvokos modeliais bei kategorijomis (demokratija, liberalizmu ir kt.); 3) šios visuomenės gaudavo didžiausią naudą iš globalizacijos. Pavyzdžiui, net jei ekonomika tapo tarptautine, vis dėlto išsiskyrė akivaizdūs taškai, iš kurių buvo valdoma ir kur suplaukdavo pelnas. Taigi globalizacija buvo nauja priemonė, bet naudota ji seniems tikslams: iki XX a. vidurio moderni visuomenė likusį pasaulį išnaudojo per kolonijinį valdymą, tačiau pastarajam žlugus to paties tikslo – eksploatavimo – siekta per idėjų ir kapitalo valdymą. Kita vertus, pramonę perkėlus iš *išsivysčiusių* į *besivystančias* šalis, pirmosiose netruko susiformuoti naujo tipo rinka – paslaugų rinka. Buvusios gamyklų, kasyklos virto industriniu paveldu, ekomuziejais, pramogų centrais; buvę darbininkai – gidais, bilietų pardavėjais; pelną, gautą iš pramonės, pakeitė pelnas, gaunamas iš paslaugų. Šis procesas atspindėjo naujo tipo vartotojiškos ar postmodernios visuomenės, keitusios modernią industrinę visuomenę, formavimosi procesą. Sparčiai augantis poreikis naujiems reginiams ir naujoms paslaugoms greitai išnaudojo vidaus išteklius, tad žvilgsnis kryo į neišiekvotas teritorijas. Paveldas tapo vienu geidžiamiausių objektų. Tačiau ten, kur visuomenė tebesiorientavo į gyvą tradiciją, o ne į mirusias kultūros formas, paveldą reikėjo atrasti. Kitur, kur paveldosauga turėjo savitų neeuropinių bruožų, ji reikėjo padaryti suprantamą vartotojui, kuris mokėjo vertinti istoriškumą ir materialumą. Europos vartotojas labiau vertino istorinę keramiką nei šiuolaikinius tradicinės amatininkystės dirbinius (pastarieji jam buvo ne daugiau nei suvenyrai) ir senas monumentalias akmenines šventyklas nei medinius kaimus, statomus naudojant tradicines technologijas. Trukdžių įveikai pasitarnavo tarptautinė dogminė paveldosauga. Dėl jos nacionalinės paveldosaugos tapo viena iš sričių satelitų, per kuriuos buvo diegiamos niveliuojančios idėjos. Šių idėjų sklaida turėjo taikiai prijaukinti tradicines kultūras ir pritaikyti jas *pasauliniams*, tiksliau – Vakarų Europos bei kitų *išsivysčiusių* šalių, vartotojiškiems poreikiams.

Paskutiniaisiais XX a. dešimtmečiais iniciatyvą globalizacijos procese pradėjo rodyti tos visuomenės, kurios iki tol pasaulinėje arenoje teuzėmė objektų vietą, tebuvo gamtos turtų, darbo jėgos ištekliai ar kovų dėl įtakos sfera. Savo raiška jos tapo ir tebetampa lygiavėrciais subjektais. Tai ardė nusistovėjusį kelių centrų tarptautinį pasaulio modelį. Jis pradėjo virsti daugiacentriu. Atitinkamai dominavusius kelis žiūros taškus ima keisti daugiaperspektyvumas. Šį pokytį turėjo pripažinti tarptautinės institucijos ir dogminius principus keisti reliatyvistiniais. Taigi globalizacija nustoja būti išskirtiniu kai kurių visuomenių imperializmo skleidimo įrankiu, o globalumas tampa neatsiejama daugelio šiuolaikinių reiškinių dėmeniu ir dabartinių visuomenių bruožu. Pasaulinis „McDonald’s“ tinklas yra vis dar modernistinės globalizacijos ženklas, kuris kaip svetimkūnis įsiterpia į neamerikietiškas kultūras ir tam tikru mastu jas transformuoja, o internetas yra naujojo postmoderniojo globalumo žymė. Pastaruoju vienodai sėkmingai naudojasi ne tik tradiciniai globalizmo skleidėjai, bet ir naujieji jo konkurentai ar priešai. Pavyz-

džiui, kad ir terorizmas, kurio pasaulinis tinklas sėkmingai gyvuoja ir reiškiasi dėl globalių ryšių sistemų ir yra ne mažiau priklausomas nuo internetinio ryšio nei šiuolaikinė bankininkystė. Vis dėlto niveliacija grįstas globalumas iš dominuojančios pozicijos traukiasi suspėjęs suvaidinti savo vaidmenį – jis sukūrė tarptautinį vartotoją ir tarptautinį produktą, lengvai suprantamą vartotojui – paveldą. Niveliaciją keičiantis reliatyvizmo principas vartotojų pasaulyje taip pat pasireiškė laiku: tradiciniam paveldui, apibrėžtam istorinės materialistinės paveldo sampratos, prarandant patrauklumą, rinkai pasiūlyta visa paveldo formų įvairovė. Sugrįžta prie įvairovės, prieš kurią ir buvo nukreiptas globalizmas, tačiau dabar tai jau yra ne kliūtis rinkai, o jos sėkmingos raidos prielaida. Paveldo turėtojų nebereikia versti standartizuoti paveldo, jie, suvokę paveldo naudą, patys ieško, kaip įtikti vartotojui.

Taigi išskirtini du globalizacijos proceso etapai arba du globalumo pavidalai: absoliutistinis, sujungiantis modernius ir postmodernius principus, bei reliatyvistinis, priskirtinas išimtinai postmoderniam diskursui. Analogiškos ypatybės atspindi ir paveldosaugos reiškinio virsmuose, kurie nuo XX a. antrosios pusės yra nebeatsiejami nuo globalizacijos procesų, bei paveldosaugos paradigms formavimės. Atsižvelgiant į paveldosaugos socialinių funkcijų pasikeitimą iš modernios legitimacinės į postmodernią vartotojišką būtų galima brėžti ribą tarp modernios ir postmodernios paveldosaugos paradigms. Tačiau akivaizdu, kad kai kalbama apie pačius paveldosaugos principus, tarp grynųjų modernios ir postmodernios paveldosaugos polių, t. y. nacionalinės ir tarptautinės reliatyvistinės paveldosaugos, įsiterpia tarptautinė dogminė paveldosauga. Pastarosios principai yra perdėm unikalūs, jų poveikis yra neginčijamas ir jie reiškėsi pakankamai ilgą laiką, kad juos būtų galima ignoruoti ar visiškai sutapatinti su moderniąja ar postmoderniąja paveldosaugos paradigms. Pastarosios paradigms laikytinos idealiaisiais topiniais modeliais, bet jų neužtenka visiems paveldosaugos raidos principams paaiškinti ir apibrėžti. Tad, kaip ir globalizacijos reiškinio atveju, tenka išskirti pereinamuosius principus, pereinamąjį etapą ar kalbėti apie visiškai savarankišką paveldosaugos paradigmą (žr. 2 lentelę).

Netgi pati tarptautinės dogminės paveldosaugos išpopuliarinta sąvoka *paveldas* žymi tarpinę reikšmę tarp vis rečiau vartojamo kone sakralia pagarba apipinto *paminklo* ir vis dažniau girdimo grynai vartotojiško *išteklaus* sąvokų. Objekto įvardijimas *paveldu* rodo, kad jis nėra išimtinai praeities diskurso ženklu, o priklauso dabarties reikmėms, tačiau ir nėra vien vartotojiškas, nes žymi ir atsakomybę praeities ir ateities kartoms. Ar tarptautinę dogminę paveldosaugą laikyti atskira paveldosaugos paradigma ar kelias paradigmas sujungiančia grandimi, besireiškiančia savitais būdais, priklauso nuo to, ką pasirinksiame paradigms atskaitos tašku – pačius paveldosaugos principus (vidinį tašką) ar socialinę sanklodą (kontekstinį tašką). Nesiimame spręsti paradigms klausimo (kuris nėra pagrindinis šio straipsnio tikslas), tačiau šiuo atveju svarbu pažymėti, kad trijų savitų paveldosaugos principų egzistavimas XX a. sąlygojo trejų autentiškumo kategorijos turinį: 1) autentiškumo, besireiškiančio nacionalinėmis sampratomis ir lemto paveldosaugos

2 lentelė. XX a. paveldosaugos paradigmos ir principų santykis bei jų sąryšis su paveldo autentiškumu

Paveldosaugos paradigmos	modernioji		postmodernioji
Paveldosaugos socialinės funkcijos	<i>nacionalizmo legitimacija</i>		<i>virtotojo poreikių tenkinimas</i>
Autentiškumo tipai	<i>atminties autentiškumas</i>		<i>potyrio autentiškumas</i>
Paveldosaugos principai	nacionaliniai	Tarptautiniai dogminiai	relatyvistiniai
Subjektas, kuris formuoja paveldosaugos principus	<i>valstybė</i>	<i>tarptautinė bendruomenė</i>	<i>socialinės grupės</i>
Autentiškumo sampratos	<i>nacionalinė</i>	<i>Tarptautinė dogminė</i>	<i>relatyvistinė</i>
Dominavimo laikotarpis	< 7 deš.	7 deš.–10 deš.	> 10 deš.

legitimacinės funkcijos (iki XX a. septintojo dešimtmečio¹⁸); 2) autentiškumo, apibrėžto griežtais dogminiais principais, pagrįstais europietiška istorine materialistine paveldo samprata, bei sujungiančio legitimacines ir vartotojiškas paveldosaugos funkcijas (XX a. septintasis–dešimtas dešimtmečiai); 3) autentiškumo, besiremiančio reliatyvistine kultūros samprata (kiekvienos socialinės grupės teise į savo sampratą) ir lemto paveldosaugos vartotojiškos funkcijos bei siekio formuoti bendruomenės tapatumą (nuo XX a. dešimtojo dešimtmečio) (žr. 2 lentelę).

3. BENDRIEJI PAVELDO AUTENTIŠKUMO KATEGORIJOS PRINCIPAI

Įsisąmoninus paveldosaugos fenomeno reliatyvų pobūdį pasirodo, kad vienas reiškinys apima tokius sunkiai suderinamus dalykus kaip europietiškoji, Rytų Azijos ar Šiaurės Amerikos šalių paveldosaugos. Taigi egzistuoja ne viena paveldosauga, o paveldosaugos, ir šiuo atveju kyla klausimas, ką bendra turi visos paveldo autentiškumo sampratos. Reiškinių įvairumas bei dinamika neleidžia kalbėti apie vieną visiems ir visada priimtą paveldo autentiškumo apibrėžimą. Tad tikslingiau būtų ieškoti ne apibrėžimo, o bendriausių skirtingų sampratų vardiklių ar dėsningumų. Tai padėtų apibrėžti kategorijos vietą paveldosaugos fenomene ir atskirti ją nuo kitų kategorijų. Viena tokių bendrybių – autentiškumas **remiasi atitikimo idėja**. Ši idėja paveldosaugoje suprantama kaip esamo (objekto, kuris yra čia ir dabar) lyginimas su originaliu ar idealiu jo būviu¹⁹. Konkrečiose pavel-

¹⁸ Pateikiamos sąlyginės datos, paremtos teisiniais ir instituciniais lūžiais, bet ne visada žyminčios reiškinio įsisknijimą visuomenėje.

¹⁹ Atitikimo ar autentiškumo idėja paveldosaugoje kyla iš jos objekto specifikos. Įprastinis nepaveldinis objektas suvokiamas kaip vienos tikrovės reprezentantas. Jis yra dabarties ženklas, neturintis pretenzijų į kitas tikroves, kaip tik dabarties tikrovė. Paveldui yra priskirta galia sieti dvi tikroves. Kaip fizinė forma, jis yra čia ir dabar, tuo jo tikrovė sutampa su įprastinio objekto tikrove. Tačiau paveldosauginė sąmonė tam, ką ji laiko paveldu, suteikia kitos tikrovės, vadinamos praeitimi, savybių. Paveldo socialinis vertingumas ir slypi būtent jo nuorodoje į tą kitą tikrovę.

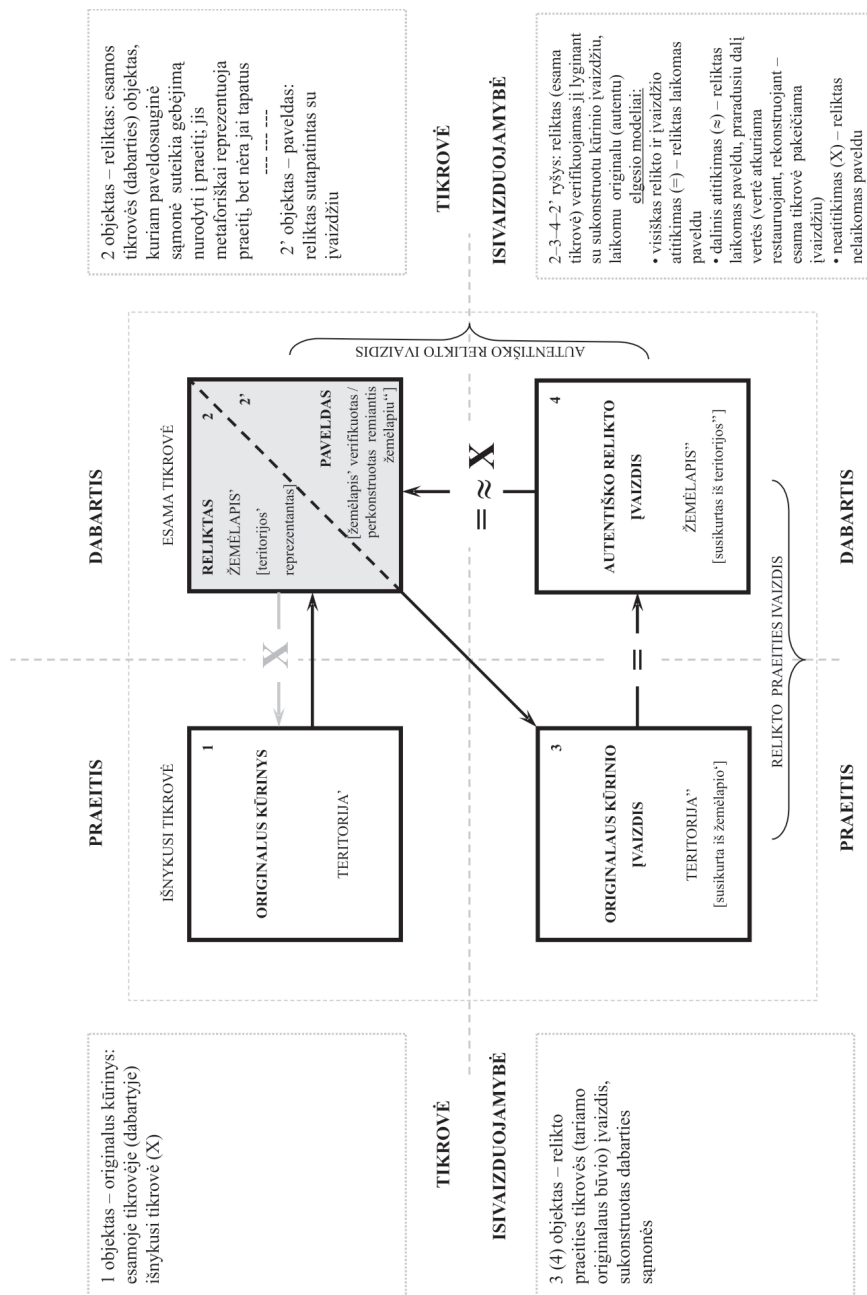
dosaugos sistemose skiriasi tai, kas pasirenkama atitikimo pagrindu. Juo, pavyzdžiui, gali būti universalus estetiškas idealas (XIX a. antrosios pusės Vakarų Europos stilistinio restauravimo paveldosauga), konkretaus objekto būvis praeityje (XX a. antrosios pusės tarptautinė dogminė paveldosauga), tradicinė gyvensena (XX a. antrosios pusės Japonijos paveldosauga) ar kita. Savita, kad, kas oficialiajame paveldosaugos lygmenyje laikoma originalu, nėra realus esamos tikrovės dėmuo – nuo pastarosios jį skiria neperžengiamas laiko tarpas ar nepasiekiamas idealus estetiškas būvis. Tai kita tikrovė, besiremianti įvaizdžiu, ar, tiksliau, dabarties mąstymo ir poreikių (legitimacinių, vartotojiškų, psichologinių²⁰) sukonstruota tikrovė, tačiau jai suteikiama objektyvumo (realumo) reikšmė ir galia modeliuoti esamą tikrovę. Paveldosauginė sąmonė nepripažįsta, kad vienintelė reliкто tikrovė yra jo dabartinė tikrovė, ir pirmumą teikia jos pačios sukonstruotai tikrovei.

Paanalizavus europietišką istorinę materialistinę autentiškumo sampratą, tapo aišku, kad paveldosaugoje reliкто santykis su praeities tikrove analogiškas „žemėlapiui“ – „teritorijai“ santykiui²¹. Praeitis kaip „teritorija“ yra negrįžtamai išnykusi ir viena, kas yra likę iš jos – „žemėlapis“ arba reliktas. Pastarasis, būdamas mūsų vieninteliu įmanomu sąlyčiu su praeitimi, yra „teritorijos“ reprezentantas, bet jokia būdu ne pati „teritorija“ ir netapatus jai. Tačiau tai, kas paveldosaugoje vadinama autentu ar originalu (t. y. „teritorija“), yra antrinė „teritorija“, susikurta ne betarpiškai remiantis pirmine „teritorija“, o tik išlikusiu jos „žemėlapiu“. Šis sąmonės susikurtas įvaizdis ne tik pateikiamas kaip tikrovė (originalas), bet remiantis juo konstruojama pati esama tikrovė. Įvaizdis autentiškumo testo pavidalu yra nukreipiamas atgal į reliktus. Jei susikurta tikrovė atitinka dabartinę reliкто tikrovę – reliktas laikomas autentišku, atitinkančiu praeitį ir galinčiu ją faktiškai paliudyti paveldu. Europietiškos paveldosaugos atveju jam taikomos konservacinės apsaugos priemonės. Nesutapimo atveju paveldosauginė sąmonė, remdamasi antrine „teritorija“, koreguoja patį „žemėlapi“ – pasikliaujant susikurtu įvaizdžiu atliekama reliкто restauracija ar atkūrimas. Kuo labiau dabartinė reliкто forma neatitinka įvaizdžio, tuo didesnes rekonstrukcijas jis patiria arba jis nelaikomas paveldu. Taigi kultūros paveldo autentiškumas yra grindžiamas projekcija, kai iš turimo reliкто dabartinė sąmonė susikuria reliкто įvaizdį ir jį projektuoja į esamą reliktą; paveldo tvarkymo darbai – to įvaizdžio realizavimas esamame relike (žr. 1 schemą). Čia atsiskleidžia ir dar viena iš kategorijos savybių – autentiškumas **lemia paveldosaugos objekto atpažinimą bei elgseną su juo**. Dėl to autentiškumas yra viena pamatinių paveldosaugos fenomeno kategorijų, greta ne mažiau svarbaus vertybiškumo.

²⁰ Be aptartų legitimacinės ir vartotojiškumo tenkinimo funkcijų, paveldas atlieka ne mažiau svarbią psichologinę funkciją. Dėl savo formos netapatumo dabarčiai ir asociatyvumo paveldas gali švelninti dabarties keliamo diskomforto jausmą. Pavyzdžiui, istorinę aplinką, net jeigu ji ir sukurta dabarties priemonėmis, žmogus linkęs rinktis mieliau nei šiuolaikiškumo ir kasdienybės ženklų prisotintą erdvę.

²¹ „Žemėlapiui“ – „teritorijai“ metafora pasiskolinta iš filosofijos, kur ji plačiai taikoma apibūdinti simbolio-objekto santykį.

1 schema. Paveldo tikrumo (autentiškumo) verifikavimo modelis

Autentas, pats būdamas sukonstruotos antrinės tikrovės produktas, ne tik modeliuoja paveldą, bet **liudija ir patvirtina prigimtinę relikto tikrovę**. Jei ta tikrovė yra praeitis, tai ją galime pažinti tik dėl riboto instrumentų skaičiaus – atminties, istorijos ir paveldo. Pastarųjų realumui tenka didelė svarba, nes jais grindžiamas praeities realumas ir jis turi būti ne mažiau tikras už praeities tikrumą. Jais kuriam praeitis. Jei pasirodytų, kad jie nėra tikri, tai visa praeities tikrovė prarastų objektyvumą ir taptų falšu. Todėl paveldas įkūnija specifinę savybę – jis turi priklaustyti objektyviajai tikrovei, būti faktinis praeities liudininkas (nors paradoksalu – jis yra dabarties konstruktas) ir tiesos kūrėjas. Kiekvienas paveldo objektas savyje turi turėti tikrumo dėmenį, patvirtinantį, kad jis yra tikras. Šis dėmuo paveldosaugoje įvardijamas autentiškumo sąvoka. Taigi autentiškumas **žymi buvimą objektyviai tikru** ir tai laikytina šios paveldosaugos kategorijos esme. Estetinis idealas, kuris gali būti pasirinktas lyginimo pagrindu, negali egzistuoti be paveldo tikrumo – idealas pažįstamas tik iš konkrečių pavyzdžių, kurie laikomi tikraisiais idealo reprezentantais ar įkūnytojais. Ir tai galioja tiek XIX a. antrosios pusės stilistiniam restauravimui, pagrįstam idealaus stiliaus idėja, įsikūnyta gotikos ar romanikos architektūroje, tiek XVIII a. regeneraciniam restauravimui, pagrįstam universalaus grožio idėja, įkūnyta antikos palikime.

4. ŠIUOLAIKINĖS PAVELDO AUTENTIŠKUMO SAMPRATOS

Paveldosaugos fenomenas ir paveldo autentiškumo kategorija konkrečiose visuomenėse, turinčiose paveldosauginę sąmonę, įgyja unikalų turinį. Jų savitumą sąlygoja skirtingos visuomenių sociokultūrinės sanklodos, skirtingos jų pasaulėjautos sistemos, skirtingi poreikiai. Iš gausybės fenomeno ir kategorijos sampratų išsiskiria keli savičiausi bei didžiausią įtaką šiandienos tarptautinei ar regioninei paveldosaugai turintys pavyzdžiai. Tai europietiškoji²², japoniškoji ir Šiaurės Amerikos šalių paveldosaugos.

4.1. Europietiškoji samprata: istorinės materijos autentiškumas

Šiuolaikiniai europietiškosios paveldosaugos principai geriausiai išreikšti tarptautinės dogminės paveldosaugos dokumentuose. Tarptautinė dogminė paveldosauga, nors ir įvardijama *universaliąja*, savo prigimtimi yra europietiškosios sąmonės produktas ir laikytina vienu europietiškosios paveldosaugos sampratos raidos etapų²³. Šiai sampratai dėl globalizacijos pavyko peržengti Europos ribas ir

²² Spartus tarpnacionalinis idėjų perimamumas, dogminių principų išigalėjimas Europos šalis sąlygiškai leidžia pristatyti kaip vieną paveldo autentiškumo sampratos vienetą.

²³ XX a. paskutiniajame dešimtmetyje tarptautinės paveldosaugos ir europietiškosios paveldosaugos keliai išsiskyrė – tarptautinė paveldosauga pajudėjo reliatyvizmo link, o europietiškoje (kaip ir kitose kultūrose, itin paveiktose standartizacijos) dominuojančia kryptimi išliko istorinė materialinė paveldo ir autentiškumo samprata.

daryti įtaką daugelio pasaulio šalių paveldosaugai, ji išprovokavo reliatyvumo atradimą paveldosaugoje, ji viena pirmųjų autentiškumą apibrėžė kaip savarankišką paveldosaugos kategoriją. 1964 m. Venecijos chartijoje paveldo atitikimo idėja įvardyta *autentiškumo* sąvoka. Ir nors dokumente nebuvo suformuluoti jokie aiškesni kategorijos principai, tapo akivaizdu, kad europietiškoje sąmonėje ji yra neatsiejama nuo istoriškumo ir materialumo. Aiškiausiai samprata atskleista Pasaulinio paveldo komiteto 1977 m. parengtose „Pasaulinio paveldo konvencijos įgyvendinimo gairėse“: kiekviena iš pasaulinio paveldo sąrašą siūloma kultūros vertybė turi *atitikti formos, medžiagos, atlikimo bei apsuptyes autentiškumo testą*²⁴. Išskirti paveldo įvertinimo kriterijai įtvirtino materialistinę autentiškumo sampratą, taikomą tik materialioms nekilnojamiesiems objektams. Europos šalys Venecijos chartijos nuostatas bei pasaulinio paveldo autentiškumo testo principus aktualizuodavo pritaikydamos juos savo nacionalinėms paveldosaugoms.

Oficialiajame lygmenyje paveldas laikomas kultūrinio tęstinumo garantu (tai viena pagrindinių jo apsaugos motyvacijų), tačiau patys europietiškosios paveldosaugos principai rodo, kad fenomenas susiformavo dėl perimamumo pertrūkio jausmo įtakos. Europietiškoji sąmonė XX a. nubrėžė griežtą perskyrą tarp praeities ir dabarties. Tai lėmė savitą paveldosaugos objekto sampratą – paveldas yra vienintelis praeities liudininkas ir reprezentantas. Paveldo materijai priskirta savybė įkūnyti istorinį laiką – seką nuo objekto sukūrimo iki dabarties. Seką sudaro: pirminis praeities darinys (originalus objektas); laiko eigoje nuo sukūrimo iki dabarties atlikti originalaus objekto papildymai, perdirbimai; natūralaus oro poveikio, buitinės panaudos, istorijos žymės²⁵. Laiko eigoje atsiradę originalaus kūrinio pakitimai priklausomai nuo konkrečios vertybinės paveldo sampratos laikomi autentiška paveldo dalimi arba ne. Jei ne, elementai laikomi svetimkūniais ir šalinami konservacijos ar restauracijos metu. Istorinio laiko linija dėl linijinės laiko sampratos yra nekintama ir negrįžtama, o konkretaus objekto laiko ir erdvės kontekstas kiekvieną laiko liniją daro savitą ir unikalią. Šios savybės perkeliama į materialų objektą, dėl to jis suvokiamas kaip unikalus ir nebeatkuriamas²⁶.

Pats materialumas reiškiasi per objekto savybes: medžiagą, formą, atlikimą. Medžiagą sąlyginai galima tapatinti su istorine materija ir laikyti svarbiausia istorinės laiko linijos įkūnytoja. Autentiška medžiaga suprantama kaip originali statybos medžiaga, istorinis sluoksniavimasis, istorijos žymės, senėjimo procesas²⁷. Forma taip pat yra istorinės laiko linijos įsikūnijimas, tačiau autentiška forma gali būti tik ta, kurią sudaro autentiška medžiaga. Atlikimo autentiškumas irgi gali reikštis tik per autentišką medžiagą, nes atlikimo autentiškumas – tai *originalių statybos technologijų bei apdorojimo būdų substancija ir ženklai istorinėse konstrukcijose*

²⁴ Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention. Paris, 1977, 24. b.i. ...

²⁵ B. M. Feilden, J. Jokilehto, Pasaulio kultūros paveldo vietų bei vietovių..., p. 16, 18.

²⁶ Pavyzdžiui, žr. Pasaulinio kultūros ir gamtos paveldo globos konvencija. Paryžius, 1972, preambulė. [žiūrėta 2005-05-18]. Internetė: <http://www.heritage.lt/t_aktai/konvencijos/paveldo_globos.htm>.

²⁷ B. M. Feilden, J. Jokilehto, Pasaulio kultūros paveldo vietų bei vietovių..., p. 72.

ir medžiagose²⁸. Tradicinių amatų pasitelkimas restauravimo metu, nors ir labai pageidautinas, istorinės materialistinės paveldosaugos požiūriu nebėra autentiškas. Pageidautinas, nes sukuria darną tarp autento ir naujų dalių, neleidžia, kad inovacijos stelbtų originalų audinį, tačiau tai jau yra ne originalaus darinio pėdsakas, o paveldosaugos (restauracijos) žymė. Tokia žymė gali būti praeities technologijų iliustracija, bet ji nebus autentiška praeities žinia ir neturės faktinės reikšmės. Lygiai tokią pat vertę turi ir restauracijos metu atkurtos formos. Grįžtant prie medžiagos autentiškumo pirmenybės, gretinant su kitais autentiškumo aspektais, objektas gali neturėti apčiuopiamų atlikimo žymių ir formų, tačiau likusi materija (pavyzdžiui, griuvėsiai) žymės jo paveldiškumą ir tikrą buvimą. Asociatyvinė, memorialinė reikšmė taip pat neatsiejama nuo istorinės materijos: tik autentiška materija gali paliudyti istorinio įvykio, tapusio asociacijos pagrindu, ir objekto, asociatyviai siejimo su tuo įvykiu, tikrumą.

Istorinė materialistinė paveldo samprata nulėmė paveldosauginių elgsenų pobūdį – svarbiausiu paveldosaugos siekiu tapo objekto materialaus autentiško būvio išsaugojimas, o išsaugojimui pasirinktos konservacinės priemonės. Idealiausias konservavimo būdas – objekto izoliavimas nuo išorinės aplinkos, išsaugant esamą jo būklę. Restauracinės priemonės, nors ir pripažįstamos, laikomos daugiau ar mažiau pažeidžiančiomis autentiškumą: *Medžiaga, sykių pagaminta ir panaudota statybai, tampa istorine ir yra susijusi su istorine objekto laiko linija. [...] restauravimas, pakeičiant suirusias medžiagas bei struktūrinius elementus, paminklo medžiagos autentiškumą sumažina. [...]*²⁹

Istorinės materialistinės ir istorinės vaizdinės autentiškumo sampratų sąveika

Europos visuomenėse istorinei materialistinei autentiškumo sampratai yra suteiktas oficialus statusas. Jį įtvirtina atitinkamos teisinių dokumentų nuostatos. Visgi realioje paveldosaugos fenomeno raiškoje ši samprata ne visada tampa lemiančia – egzistuoja neoficialios paveldo autentiškumo sampratos, darančios ne mažesnę poveikį nei viešai pripažintoji. Europietišškai paveldosaugai tokią įtaką turi autentiškumo samprata, kur atitikimo idėjos pagrindu pasirinktas objekto istorinis vaizdas. Čia pirmumas teikiamas ne paveldo materijai, o jo istorinės formos išsamumui ir informatyvumui, t. y. autentišku laikomas tas objektas, kuris deramai atspindi praeities formą. Šios sampratos atstovai dažniausiai nesitenkina dabartį pasiekusiu relikto vaizdu ir siekia atkurti laiko eigoje prarastas formas. Todėl vaizdo autentiškumu grįžtoje paveldosaugoje restauravimas ir atkūrimas yra dažnesnis nei konservavimas. Nepasitenkinimas esama forma būdingas ir stilistinio restauravimo epochos visuomenei (XIX a. antroji pusė). Bet tai tėra vienintelis šių sampratų bendrumas. Idėjų lygmenyje jos esmingai skiriasi: viena remiasi istorinio vaizdo išsamumu, kita – atitikimo universaliems stiliumi kanonams idėja.

²⁸ Ten pat, p. 73.

²⁹ Ten pat, p. 74.

Pirmosios idėjos provaizdžiu pasirenkamas unikalus objektas, sukonstruotas remiantis daugiau ar mažiau išlikusia konkrečios praeities kūrinio forma ir turimais istoriniais šaltiniais apie ją. Antrosios pagrindu tampa universali idėja, tiesiogiai nesusieta nė su vienu konkrečiu kūriniu. Istorinio vaizdo autentiškumas remiasi istorijos, o ne estetikos kategorija ir šiuo atveju jis artimesnis istorinei materialistinei autentiškumo sampratai.

Kintantys poreikiai nuolat aktualizuoja naujus relikтус, iš nebūties juos perkeldami į paveldosaugos diskursą, ar perinterpretuoja esamą paveldą. Tačiau kartkartėmis susiduriama su situacija, kai turimi resursai yra nepakankami, kad patenkintų iškilusius poreikius. Jei būtų remiamasi vien istorine materialistine autentiškumo samprata, kuri pakankamai griežtai atskiria paveldą nuo nepaveldo, dažnai būtų susiduriama su resursų stygiu. Stygiaus pasekmės skaudžiausiai atsilieptų pačiai paveldosaugai – tai vestų prie nusivylimo ja. Paveldosauga būtų pakeista kitu reiškiniu, lengviau įgyvendinančiu priskiriamas funkcijas. Minėtas nepakankamumas tampa nesunkiai įveikiamas, kai pradėdama pasikliauti istorine vaizdine autentiškumo samprata. Jos priemonės leidžia atkurti nebesamą, bet geidžiamą istorinio objekto ar elemento formą, o ja besiremianti sąmonė atkurtą formą dažniausiai laiko ne sąlygine istorinio vaizdo imitacija (kuo ji faktiškai ir yra), o istoriniu dariniu. Mokslinis pagrindimas, esą praeityje ši forma būtent taip ir atrodė, dabarties kūrinių paverčia praeities realybės ženklu (tarsi objektas ar elementas niekada ir nebuvo išnykęs) bei kokybiškai jį sutapatina su istorinę materiją išlaikiusiais reliktais. Po restauracijos ar atkūrimo lieka nedaug žymių, padedančių imitaciją atskirti nuo autento. Dažniausiai tai būna įrašai informacinėse lentelėse, objekto raidą atspindinčios ekspozicijos, nuo autento besiskirianti, bet kartu su *visuma harmoningai deranti*³⁰ substancija (deja, pastarąją Venecijos chartijoje deklaruotą gudrybę dažniausiai atpažįsta tik specialistai). Tačiau ir jie nepajėgūs įveikti visumos teikiamo istoriškumo įspūdžio. Užmirštame, kad Vilniaus ar Kauno gotikiniai gyvenamieji namai, Trakų ar Biržų pilių statiniai, Vilniaus Žemutinės pilies senasis arsenalas ar gynybinės sienos fragmentai dabartinį istorinį vaizdą įgavo tik XX a. antrojoje pusėje. Tikrąją šios autentiškumo sampratos reikšmę atskleidžia ICOMOS bendradarbio vokiečio Michaelio Petzeto žodžiai: *Daug paminklų, net ir tie, kurie dabar įtraukti į Pasaulinio paveldo sąrašą, turi būti dėkingi atkūrimui už savo autentiškumą: tiek atkūrimui, kuris autentiškus fragmentus kaip relikтус inkorporavo į naujas struktūras, tiek iš dalies visiškam atkūrimui, paremtam geriau ar blogiau dokumentuotais istoriniais šaltiniais. Paminklams buvo sugrąžinta autentiška prieš-destrukcinė būseną, kuri turbūt vystėsi per amžius, ar, ypatingais atvejais, galbūt suteikta fiktyvi „originali būseną“, kuri niekada nelaikoma autentiška.*³¹

³⁰ The Venice Charter..., Article 12. Bernard Feilden ir Jukka Jokilehto žodžiais tariant, restauruotas elementas turi paženklinti kitumą, bet ne pabrėžti naujo ir seno skirtumus. B. M. Feilden, J. Jokilehto, Pasaulio kultūros paveldo vietų bei vietovių..., p. 77.

³¹ M. Petzet, „In the full richness of their authenticity“ – The Test of Authenticity and the New Cult of Monuments // Nara Conference on Authenticity..., p. 91.

Atkurtos paveldo formos tėra antrinių informacijos šaltinių (vaizdinių, rašytinių, analogų ar kitų) iliustracijos, nebegalinčios už pastaruosius apie praeitį ir jos kūrinius pasakyti nieko daugiau. O europietiškoje ir apskritai modernioje visuomenėje paveldosaugos fenomeno egzistavimas visų pirma grindžiamas paveldo gebėjimu būti pirminiu praeities pažinimo šaltiniu³². Būtent dėl to istorinė vaizdinė autentiškumo samprata negali būti oficialiai įteisinta – jos pripažinimas pakirstų pasitikėjimą paveldo objektyvumu. Tačiau dėl pirmiau minėtų priežasčių vien istorinės materijos išsaugojimu grindžiama paveldosauga vargu ar atitiktų visuomenės lūkesčius. Todėl šios dvi autentiškumo sampratos nekonkuruoja, o veikiau koegzistuoja. Prielaidas istorinei vaizdinei autentiškumo sampratai reikštis sukurti oficialiosios paveldosaugos išlygos, dėl kurių ji įgauna tam tikrą teisinį pamatą. Palankiausia terpė jos raiškai – restauracijos darbai, kurių vienas iš tikslų yra elementų atkūrimas³³. Prarastų elementų restauracija /atkūrimas laikomas norma, jei atitinka tam tikras sąlygas – atkurta forma, reprezentuojanti dabartinę žinymą apie istorinį vaizdą, turi skirtis nuo autentiškos materijos, teikiančios faktinę informaciją apie praeitį³⁴. Istorinio vaizdo autentiškumu besiremiančiai paveldosaugai gyvuoti leidžia ir tai, kad oficialiojoje paveldosaugoje nėra griežtai nubrėžtos ribos tarp restauracijos ir atkūrimo. Be to, sunku vienareikšmiškai atsakyti, kur baigiasi originalo restauracija ir kur prasideda viso objekto ar didesnės jo dalies vaizdo atkūrimas. 50 procentų atkurtas objektas – tai restauracija ar atkūrimas? Šis neapibrėžtumas europietiškoje paveldosaugoje leidžia kone vienodai stipriai reikštis tiek materialistiniam, tiek vaizdiniam pradui. Išgirdus žodį *restauruota* lieka neaišku, ar čia dominuoja autentiška materija, ar istorinio vaizdo rekonstrukcija, ar objektas laikytinas paveldu, ar imitacija. Tokiame kontekste kvestionuotinas lietuviškosios paveldosauginės patirties pavyzdys – Trakų salos pilies tvarkymo darbai ir jų rezultatas. Akivaizdu, kad atlikti darbai iliustruoja istorinio vaizdo pirmumo prieš originalią materiją siekiamybės įsikūnijimą, tačiau jiems itin dažnai taikoma restauravimo sąvoka.

³² Paveldosauga, nors ir yra praktinės veiklos sritis, tačiau laikoma glaudžiai susijusia su mokslo diskursu. Paveldo atranka, tyrimai, tvarkymas, kaip ir jo interpretavimas, yra patikėti specialius mokslus baigusiems profesionalams, iš kurių kiekviename žingsnyje reikalaujama mokslinio pagrindimo. Paveldosaugos „moksliskumas“, kaip ir paveldo autentiškumas, visuomenei neleidžia abejoti paties paveldo bei jo teikiamos informacijos tikrumu. Tačiau po modernią visuomenę užburiančia moksliskumo aura (prisiminus, kad mokslas šiandienos visuomenei yra pagrindinis pasaulio suvokimo būdas) slypi manipuliavimas paveldu, besireiškiantis per tas pačias „mokslines“ veiklas – atranką, paveldotvarkos darbus, interpretavimą. Labiausiai paveldosaugą lemiantis veiksnys vis dėlto yra socialiniai poreikiai, nuo visuomenės dangstomi po moksliskumo ar kita kauke.

³³ The Venice Charter..., Article 9, 12. Vienas žinomiausių Lietuvos paveldosaugos specialistų Jonas Glemža prie pagrindinių restauravimo tikslų priskiria ir siekį *fragmentiškai papildyti kultūros paveldo objekto elementus, pagrįsti jų atkūrimą ir atnaujinti objektą kaip kultūros vertybę*. J. R. Glemža, Nekilnojamojo kultūros paveldo apsauga ir tvarkymas. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2002, p. 118.

³⁴ The Venice Charter..., Article 9, 12.

Tarptautinės paveldosaugos dokumentai atkūrimo darbų linkę nepriskirti paveldosaugos diskursui. Viena iš negausių išimčių laikytinas regioninės reikšmės dokumentas „Rygos chartija dėl autentiškumo ir istorinės rekonstrukcijos kultūros paveldo atžvilgiu“ (2000 m.)³⁵. Šis aktas, inicijuotas posovietinės Rytų Europos erdvės šalių (Estijos, Latvijos, Lietuvos, Baltarusijos, Ukrainos), atspindinti, kaip visuomenės poreikiai veikia autentiškumo sampratą. Dokumente pripažįstant, kad tarptautinės paveldosaugos dogmose *nurodoma prielaida prieštaraujanti kultūros paveldo rekonstrukcijai* (su tam tikromis išimtimis), ir sutinkant, kad *kultūros paveldo kopijavimas yra apskritai klaidingas praeities liudijimo vaizdavimas ir kad kiekvienas architektūros kūrinys turėtų atspindėti jo paties sukūrimo laiką*, rekonstrukcija vis dėlto laikoma priimtina paveldosaugos priemone. Vaizdinės istorinės autentiškumo sampratos suaktualinimą ir siekį ją įteisinti sąlygojo regiono visuomenės poreikis naujai identifikuotis. Nepriklausomybę atgavusioms ir į savo rankas legitimacinį apartą perėmusioms nacijoms iškilo būtinybė pervertinti tapatumo simbolius ir surasti naujas naciją įprasminančias /reprezentuojančias dominantes. Tačiau šis siekis susidūrė su realiu ar įsivaizduojamu resursų stygiumi – esamo paveldo materialioji išraiška pasirodė nepakankama pageidaujama simboliniam turiniui išreikšti. Šią spragą imtasi pildyti sukuriant naujas formas-simbolius. Paprasti „naujakurai“, juos sutapatinus su neišlikusiais istoriniais objektais, o jų sukūrimo veiksmą priskyrus paveldosaugos diskursui (tas veiksmas dažniausiai įvardijamas *atkūrimu / rekonstrukcija / restauracija*, bet ne perdėm buitiškai skambančia *statybų* sąvoka), tampa simboliais ir vertybėmis. Kita vertus, atkūrimo veiksmas turi ne mažesnę simbolinę galią nei pats objektas: 1) nacijos atgimimą paliudija ir užtvirtina analogiškai atgimstantys kultūros paminklai (procesas reikalauja monumentalizacijos ir materializacijos); 2) atkūrimas atstato istorinį teisingumą ir likviduoja istorines skriaudas; 3) atkurtas objektas yra sterilus, neturintis jokios neigiamos patinos (pavyzdžiui, sovietmečio) ar konotacijos. To įkūnyti nepajėgus nė vienas esamas reliktas, ir dėl to „naujakurai“ kai kada būna pranašesni už išlikusį paveldą. Apibendrinant Rygos chartija tiesiog įteisino realią regiono situaciją: 1999 m. Rygoje atkurti „Juodgalvių namai“; 2002 m. Vilniuje pradėti Valdovų rūmų atkūrimo darbai (sprendimas dėl atkūrimo priimtas 2000 m.); iki 2000 m. Kijeve atkurtas Šv. Mykolo Auksinių Kupolų vienuolynas ir dar keliolika kulto statinių. Dėl chartijos objektai, doktrininiu požiūriu negalėję būti paveldu, tapo paveldosaugos diskurso dalimi.

4.2. Japoniškoji samprata: žinojimo autentiškumas

Japoniškoji paveldosauga grindžiama savitais principais, gerokai besiskiriančiais nuo europietiškujų. Ji taip pat remiasi atitikimo idėja, tik pastaroji nėra taip aiškiai išskirta ir įvardyta kaip europietiškoje ar tarptautinėje paveldosaugoje. Japonų kalboje net nėra *autentiškumo* sąvokos atitikmens – yra tik nauji ekvivalentai

³⁵ Rygos chartija dėl autentiškumo ir istorinės rekonstrukcijos kultūros paveldo atžvilgiu (2000, Ryga) // Kultūros paminklai. Vilnius: Savastis, 2001, nr. 8, p. 219.

sąvokai įvardyti, kurie nėra visiškai tapatūs europietiskajai sampratai. Pasak japonų paveldosaugos specialisto Nobuo Ito, japonai negali suprasti tikrosios *autentiškumo* sąvokos reikšmės be žodyno³⁶. Jų paveldosaugos unikalumą sąlygoja būdinga japonams pagarba tradicijoms ir estetinė pasaulėjauta.

Tradicionalizmas – vienas esmingiausių japonų kultūros ir pasaulėžiūros bruožų, ypač kai kalbama apie estetikos, meno principus, iš dalies ir amatininkystę (japonai meno neskirsto į dailių ir taikomąjį, todėl kiekvienas kūrinys kuriamas ir vertinamas remiantis estetikos kategorijomis). Praeities patirtis Japonijoje nuo X a. suvokiama kaip idealas, vertybė, tapatumo objektas, taip pat autentiškos kūrybos ištaka: iš tradicijos ir kanonų semiamasi įkvėpimo, juose ieškoma sektinų pavyzdžių bei randami kūrybos vertinimo kriterijai. Garbinga yra ne neigti tradiciją ir kanoną, o jautriai prisiliesti prie juose slypinčių principų, susiklosčiusių per amžius³⁷. Tad neatsitiktinai japoniškoji paveldosauga formuojasi per paveldosaugos ir tradicijos principų sąveiką. Reikėtų prisiminti, kad europietiškoje sąmonėje šie dėmenys laikomi nesuderinamais – paveldosauga, kaip tradicijos muziejifikacija, yra tai, kas pakeičia gyvą tradiciją. Tačiau Japonijoje gyvos tradicijos principai koegzistuoja su paveldosauga. Visų pirma tai įmanoma dėl to, kad svarbiausias paveldosaugos vienetas – žinojimas – sutampa su tradicijos vienetu. Be to, žinojimą tiek paveldosauga, tiek tradicija užtikrina per jo nuoseklų perdavimą iš kartos į kartą. Dėl to japonai, skirtingai nuo europiečių, ne tik išranda paveldo apsaugos metodus, bet dalį jų perima iš tradicinės visuomenės. Japonijos paveldosaugos sistema yra įsisavinusi pamatinius tradicijos principus: 1) kompleksiskumą, 2) objekto kintamumą, 3) glaudų ryšį su bendrąja pasaulėjauta.

Prieš pereinant prie detalesnio tradicijos sąlygotų principų aptarimo, minėtinas dar vienas japoniškosios paveldosaugos savitumas – nematerialiojo paveldo apsauga. Nematerialusis paveldas Japonijoje teisiškai suvokiamas kaip technikos meistriškumas, kurį įkūnija individas ar individų grupė. Valstybinė apsauga suteikiama ne amatininkams ir menininkams, o jų valdomoms technologijoms, žinojimui bei gebėjimui. Tad žmonės paveldosaugos yra pripažįstami tik kaip nematerialiųjų kultūros turtų puoselėtojai, bet ne kaip apsaugos objektai. Patį meistriškumo turinį, japoniškuoju supratimu, sudaro dvasinis, technologinis patyrimas, kuris buvo sukurtas tradicinio kasdienio liaudies gyvenimo poreikių ir perduodamas per kasdienį gyvenimą³⁸. Nematerialiųjų turtų vertę lemia meistriškumo lygis bei istorinė ir meninė vertė. Be to, jiems keliami tam tikri kriterijai. Amatininkai turi įrodyti, kad jų gaminiai: 1) naudoti kasdieninėje veikloje; 2) daryti naudojant rankų darbą; 3) daryti iš natūralių medžiagų; 4) daryti naudojant technologi-

³⁶ N. Ito, „Authenticity“ Inherent in Cultural Heritage in Asia and Japan // Nara Conference on Authenticity..., p. 35.

³⁷ A. Andrijauskas, Grožis ir menas. Estetikos ir meno filosofijos idėjų istorija (Rytai–Vakarai). Vilnius: Vilniaus dailės akademija, 1996, p. 217.

³⁸ Preserving and Utilizing Cultural Properties. 2004. [žiūrėta 2005-02-20]. Internetė: <http://www.bunka.go.jp/english/pdf/04_47-64p.pdf>.

jas, atsiradusias ne vėliau kaip *Edo* periodas (iki 1868 m.)³⁹. Šie kriterijai laikytini japoniškuoju nematerialiojo paveldo autentiškumo testu: amato autentiškumas patikrinamas jo produkto funkciniu, atlikimo, medžiagos bei istoriniu autentiškumu. Minėtina, kad pats tradicinio amato gaminys nėra paveldosaugos objektas, o tik amato verifikavimo priemonė.

(1) Japoniškosios paveldosaugos kompleksiskumas savitas tuo, kad jungia ne tik dėmenis kultūra – gamta, bet ir materialus – nematerialus. Pirmąją jungtį įtvirtina japonų pasaulėjautos specifika, konkrečiau, tradicinės *meishou* (įžymių vaizdingų vietų) koncepcijos. Ji suvokiama kaip vaizdingame reginyje išsikūnijusi kultūrinio konteksto, fizinės aplinkos ir dvasios vienovė. Be to, per ją pasireiškia saviti visuomenės bruožai. Vienas jų – jautrumas aplinkos grožiui. Kiekvienas japonas nepriklausomai nuo socialinės padėties, išsilavinimo, amžiaus dėl galimybės pasigėrėti gražiu vaizdu gali išsirengti į tolimiausią kelionę. Kitas – grožėjimasis aplinka ir grožio suvokimas Japonijoje yra kolektyvinis jausmas⁴⁰. Gražios gamtos vietos, įprasminotos poemose, dailėje, nuo seno yra tapusios garsiomis šalyje ir nuolat ar tam tikru metu gausiai lankomos lankytojų. Dėl 1919 m. „Istorinių vietų, vaizdingų vietų ir gamtos paminklų apsaugos įstatymo“ reikšmingiausi *meishou* tapo paveldosaugos objektu⁴¹. Paveldosauginis statusas suteiktas gerai žinomiems parkams, sodams, tiltams, paplūdimiams, prieplaukoms, žydėjimo, rudens vaizdų, paukščių, gyvūnų ar žuvų stebėjimo ir kitoms panašioms vietoms. Minėtas įstatymas reikšmingas ne tik Japonijos, bet ir pasaulinei paveldosaugos istorijai – jis vienas pirmųjų pasaulyje apibrėžė kultūrinio kraštovaizdžio sampratą.

Europoje griežta gamtos ir kultūros perskyra, paveldėta iš Apšvietos epochos, paveldosaugoje pradėta įveikti XX a. aštuntajame dešimtmetyje: 1972 m. parengta „Pasaulinio kultūros ir gamtos paveldo globos konvencija“ buvo pirmasis svarbusis dokumentas, deklaruojantis kraštovaizdinę kompleksinę paveldo sampratą. Tačiau materialiojo ir nematerialiojo paveldo perskyra bei pastarojo ignoravimas europietiškoje ir tarptautinėje paveldosaugoje tebėlieka rimta problema. Tik pačioje XX–XXI a. sandūroje nematerialusis kultūros paveldas pripažintas tarptautinės paveldosaugos objektu: 1998 m. UNESCO inicijavo žmonijos žodinio ir nematerialiojo paveldo šedevrų sąrašo sudarymą, o 2003 m. parengta UNESCO „Nematerialiojo kultūros paveldo apsaugos konvencija“ (įsigaliojo 2006 m.).

³⁹ Šie amatų autentiškumo verifikavimo kriterijai apibrėžti „Kultūros turtų apsaugos įstatyme“ (1950 m. ir vėlesnės redakcijos). Žr. Living National Treasures of Japan: Preserving Traditional Craftsmanship. [žiūrėta 2003-10-15]. Internetu: <<http://www.geocities.com/assgaraly/tresors.html>>. Kita tradicinių amatų apsaugos sistema, reglamentuota „Tradicionių amatų industrijos vystymo įstatymu“ (1974 m.), šiuos kriterijus papildė regionalumo kriterijumi – amatas regione turi būti praktikuojamas mažiausiai trisdešimties kitų žmonių. Kriterijumi įrodoma, kad amatas yra autentiška tradicija, o, pavyzdžiui, ne vieno asmens hobis. Objektams, kurie yra būtini, kad amatai gyvuotų, suteikiamas tradicinių amatų įrankių ar medžiagų statusas. Pastarieji taip pat turi atitikti visus kriterijus, taikomus tradicinių amatų atrankai, išskyrus tai, kad jie nebūtinai turi būti naudojami kasdieninėje veikloje.

⁴⁰ V. Ovčinkovas, Sakuros šakelė. Vilnius: Vyturys, 1986, p. 41–42.

⁴¹ Y. Nishimura, Changing Concept of Authenticity in the Context of Japanese Conservation History // Nara Conference on Authenticity..., p. 178.

Nematerialiojo paveldo įteisinimą Vakaruose problematišką daro tai, kad tradicinių amatų, menų apsauga susirūpinta, kai didžiosios jų dalies perdavimas jau nutrūkęs, o svarbiausiu žinojimo šaltiniu yra tapę ne žmonių gebėjimai, o archyvai. Tradicijos praradimo požymiu laikytinas pats jos skirstymas į materialiuosius kilnojamuosius, materialiuosius nekilnojamuosius ir nematerialiuosius reliktus. Tokia klasifikacija kyla ne iš pačios tradicijos, o iš ją įpaveldinančių modernių institucijų: muziejus pajėgus rūpintis kilnojamoju materialiu paveldu ir iš dalies suarchyvintu nematerialiuoju paveldu; paveldosaugos tarnybos – nekilnojamoju materialiu paveldu. Tradicija nėra materialinė ar nematerialinė, kilnojama ar nekilnojama, nes joje visa tai yra susipynę į vieną organišką visumą. Ji pradedama klasifikuoti tik tada, kai atsiranda perskyra tarp kuriančiosios sąmonės ir sukurtų produktų, kai tradicija nebėra gyvenimo būdas. Postmodernėjanti Vakarų visuomenė visus paveldo tipus vėl bando sujungti į vieną visumą (pavyzdžiui, muziejai po atviru dangumi, teminiai parkai), tačiau viso to rezultatas – simuliakrinė realybė – realybė, neturinti realaus atitikmens.

Japoniškosios paveldosaugos požūriu minėtosios perskyros atrodo dirbtinės ir nemotyvuotos. Čia paveldas yra viena nedaloma visuma, o vienos paveldo rūšies buvimas yra kitos paveldo rūšies buvimo pagrindas ir sąlyga. Skirtingų paveldo rūšių jungties japonams nereikia rekonstruoti, nes ji niekada nebuvo visiškai nutrūkus. Kitaip sakant, paveldas yra ne dirbtinė sistema, o tradiciniais gyvais ryšiais susietas organizmas. Tradicinis *kabuki* teatras „konservuojamas“ išsaugant specialių perukų, naudojamų šio teatro vaidinimuose, darymo technologiją; tebesinaudojama gyvuojų praeities palikimu: geišos – tradicinių kimono, šukuosenų ir skėčių meistrų gaminiiais; kaligrafai – gaminiiais iš bambuko⁴² ir t. t. Vis dėlto žinomiausias reiškinio pavyzdys – paveldinių medinių statinių (materialiojo paveldo) restauravimas, remiantis tradicinėmis rekonstravimo technologijomis (nematerialiuoju paveldu)⁴³. Ar išnykus vienam iš dėmenų kitas liktų toks pat natūralus ir tikras? Japonai suvokia, kad paveldo atsidūrimas už tradicinių ryšių reiškinia jo atitūrimą nuo tradicijos principų ir kartu – nebeautentiškumą.

(2) Japonijoje paveldas traktuojamas ne kaip praeities reliktas, o kaip dabarties reiškinys. Lyginant su europietiška paveldosauga, tradicinės amatininkystės gaminyje oficialiai laikomas ne muziejų, parodų eksponatu, o kasdieninės buitinės daiktu. Todėl vienas aktualiausių jų paveldosaugai keliamų klausimų – ar tradicinės amatininkystės gaminyje, tapęs nebe kasdienio vartojimo daiktu, o eksponatu, telpa į tradicijos rėmus ir yra autentiškas⁴⁴. Atitinkamai tradicinis žinojimas, nors ir laikomas paveldėtu iš praeities, savo kūrybinėmis galiomis skleidžiasi čia ir dabar: amatininkas, aktorius kūryboje remiasi ne pavyzdžių, konservuotų

⁴² D. Zoysa, *Japanese Crafts: A Complete Guide to Today's Traditional Handmade Objects*. 2002. [žiūrėta 2004-08-05]. Internetė: <<http://www.curledup.com/japanese.htm>>.

⁴³ Plačiau žr. S. Kulevičius, *Japonijos paveldosaugos savitumai...*, p. 142-144.

⁴⁴ Plačiau žr. W. Aoyama, *A Critique of the Living National Treasure System*. 2004. [žiūrėta 2004-08-05]. Internetė: <<http://www.e-yakimono.net/html/Int-critique-aoyama.html>>.

ar išminktų iš archyvų, mėgdžiojimu, o iš mokytojo perimtų kūrybos ir grožio principų įkūnijimu. Tradicijos kitimas /vystymasis ir objekto kintamumas dabartyje (be abejo, tam tikrose, paveldosaugos apibrėžtose, ribose) nelaikomas jų autentiškumo pažeidimu, o priimamas kaip natūrali savybė. Tuo japonai pateikia savo atsakymą į europiečių, gyvenančių *paminklų kultu*, dilemą – konservuoti ar leisti vystytis. Atsakymas grindžiamas vienu pagrindinių japonų estetikos ir pasaulėjautos matų, perimtų iš dzenbudizmo. Tai *jugen*, teigiantis, kad joks procesas neturi nei pabaigos, nei ramybės būvio. Pasaulis yra amžinas permainingumas, pasikeitimų srautas, nesuderinamas su baigtumo idėja; bet koks baigtumas asocijuojasi su sustingimu, mirtimi, energinių kūrybos principų nutrūkimu⁴⁵. Viskas, kas turi autentiškos kūrybinės dvasios, turi būti kelyje, judėjime, nuolatinėje kaitoje. Todėl ir tradicija – tai nuolatinis kitimas, gyvas procesas. Puodžiaus Kaneshige Michiaki žodžiais tariant, tradicija yra kūrimas kažko naujo iš to, kas kartą buvo paveldėta⁴⁶.

Japonijos paveldosauga perėmė šį tradicijos ir objekto kintamumo principą. Japoniškuoju supratimu, paveldosauga reiškia ne objekto esamos būsenos išsaugojimą, izoliuojant jį nuo išorinės aplinkos ir socialinių pokyčių poveikio, bet žymi natūralių ryšių tarp skirtingų paveldo rūšių išsaugojimą, tradicinių žinojimų perdavimą ir integravimą į dabartinę visuomenę. Vienas svarbesnių paveldosaugai keliamų uždavinių – kaip plėtoti ir modernizuoti tradicinius amatus, kad jie atitiktų šiandieninės globalios visuomenės poreikius⁴⁷. Į tai nukreipta paveldosaugos institucijų tiriamoji veikla, europiečiams įprastus paveldo tyrimus papildanti dviem kryptimis: 1) nustatyti būdus, kaip šiuolaikiniame pasaulyje geriau panaudoti tradicinių amatų produktus; 2) analizuoti tradicinių amatų produktų dizaino kaitą ir tai kaitai įtaką darančius faktorius (medžiagas, technologijas, idėjas), siekiant gerinti produkcijos dizainą ir kokybę. Praktiškai tradicinių amatų apsauga Japonijoje įgyvendinama per jų produkcijos realizacijos užtikrinimą ir atitinkamos rinkos kūrimą bei palaikymą, t. y. rinkos formavimo metodus panaudojant kaip paveldosaugos priemonę.

Vis dėlto kintamumas neturi peržengti autentiškumo kriterijų. Paveldu laikomi tik tie tradiciniai amatai, kurie remiasi istorinėmis technologijomis, rankų darbu, naudoja natūralias medžiagas ir kurių produktai skirti kasdieninei buičiai ar estetikai (menas). Tai fiksuoti bruožai, skiriantys paveldinę tikrąją tradiciją nuo netradicijos. Tačiau forma (kontūrai, spalvos, ornamentai ir pan.) nėra autentiškumo kategorija – čia paliekama erdvė kūrybai ir kitimui. Pačią kūrybą natūraliai apriboja japoniškoji ir atskirų mokyklų dvasia. Ją apibrėžti ir saugoti nėra pajėgios jokios išorinės dirbtinės priemonės, tokios kaip paveldosauga. Ta dvasia yra gyva tik gyvoje tradicinėje pasaulėjautoje.

⁴⁵ V. Ovčinkovas, Sakuros šakelė..., p. 36; A. Andrijauskas, Grožis ir menas..., p. 235.

⁴⁶ Living National Treasures. 2003. [žiūrėta 2005-02-20]. Internetė: <<http://www.e-yakimono.net/html/living-natl-treasures.htm>>.

⁴⁷ Traditional Crafts of Japan: The Association of the Promotion of Traditional Craft Industries. [žiūrėta 2005-02-20]. Internetė: <<http://www.kougei.or.jp/english/promotion.html>>.

(3) Perimamumo dėka japonų scenos menai, amatai išsaugojo ilgaamžę patirtį, paremtą ne tik techniniu srities žinojimu, bet ir specifine nuojauta bei menininco, amatininko filosofija, kurią sudėtinga užfiksuoti archyvinėje rašytinėje ar vaizdinėje medžiagoje, o juo labiau neįmanoma atkurti. Pavyzdžiui, Japonų tradicinė keramika pasižymi savitumais (simetrijos ir taisyklingų geometrinių formų nepaisymu, ornamentikos ignoravimu, neaiškių spalvų glazūra), kuriuos galima suprasti tik tradicinio japonų požiūrio į kūrybą, meną, estetiką kontekste. Kiekviename keramikos darbe atsispindi svarbiausias japonų meno principas – *ne sukurk, o surask ir atskleisk*⁴⁸. Japonų amatininko tikslas yra ne įpiršti medžiagai savo kūrybinį sumanymą, o parodyti pačios medžiagos pirminį natūralų grožį. Tiksliau sakant, gebėjimas atskleisti medžiagą ir yra kūryba: *Grožis egzistuoja mus supančiame pasaulyje. [...] Vadinas žmogus negali sukurti to, kas jau yra. Jis gali tik išžvelgti*.⁴⁹ Pasak pačių japonų, keramikas mokosi iš molio, drožėjas – iš medžio, o kalėjas – iš metalo⁵⁰. Šis kūrybos principas susijęs su japonų estetikos filosofija, besiremiančia keturiomis kategorijomis. Tai *sabi* – grožis, įsikūnijęs prigimtiname medžiagos ir aplinkos bei laiko poveikio jai natūralume; *vabi* – grožis, įsikūnijęs kasdieniškume, praktiškume; *sibui* – pirmų dviejų kategorijų derinys, reiškiantis grožį, įsikūnijusį daikto paskirties ir medžiagos, iš kurios jis padarytas, dermėje; *jugen* – neišbaigtumo žavesys. Daikto natūralumas, kaip minimaliai apdorota medžiaga, praktiškumas, kaip maksimali gaminio praktinė vertė, neišbaigtumas, kaip simetrijos bei dekoratyvinių elementų atsikartojimo vengimas, ir yra grožis. Būtent čia išryškėja perskyra tarp gyvos ir konservuotos tradicijos, kur užmirštas turinys yra pakeistas mechaniniu kopijavimu. Japonams tradicijos tęstinumo esmė slypi ne pirmtųjų sukurtų formų atkartojime, o pasaulėvokos principų perdavime, gebėjime gyventi, mąstyti ir kurti tais principais. Minėti estetiški principai įgyjami ir lavinami socialinėje terpėje, o amatininko ar aktorius meistriškumas tobulinamas visą gyvenimą. Pavyzdžiui, tapimas tradicinio japonų lėlių teatro *bunraku* lėlininku susideda iš kelių etapų⁵¹. Pradedantysis gali užimti tik pagrindinio lėlininko asistentą, *kojū žmogaus*, vietą. Įvaldyti šį lengviausią vaidmenį užtrunka mažiausiai dešimt metų. Norint tapti *rankų žmogumi* reikia praktikuotis dar dešimt metų, o kad taptum geru lėlių meistru, reikia mokytis visą gyvenimą. Remiantis japonų aktorius, dramaturgo, mąstytojo Zeami (1363–1443) mintimis, *noh* teatro aktorius kelias susideda iš devynių meistriškumo pakopų, iš kurių tik ketvirtyjoje pradeda skleisti ypatingoji *jugen* dvasia, lemianti tikrąjį meną: *Pamėgdžiojimo mene pasiekiama tokia pakopa, kurioje išnyksta noras pamėgdžioti. Asmenybė, įvaldžiusi pamėgdžio-*

⁴⁸ V. Ovčnikovas, *Sakuros šakelė...*, p. 30.

⁴⁹ A. Andrijauskas, *Grožis ir menas...*, p. 216.

⁵⁰ V. Ovčnikovas, *Sakuros šakelė...*, p. 29.

⁵¹ Tradicinis japonų lėlių teatras *bunraku* susiformavo XVIII a. pradžioje. Teatro vaidinimuose naudojamos 1,2–1,5 metro aukščio medinės lėlės, sudarytos iš kelių atskirai judėti galinčių dalių. Pagrindinės judančios dalys yra rankos ir kojos, o kartais juda ir atskiros veido dalys emocijoms reikšti. Kiekvieną lėlę valdo trys asmenys: *rankų žmogus*, *kojų žmogus* ir *lėlės meistras*.

jimo meną, jau pati tampa imitavimo objektu. Dėl to išnyksta būtinybė galvoti apie panašumą su pamėgdžiojimo objektu.⁵²

Taigi apibendrinat japonai autentišku laiko tą žinojimą, kurio produktas gyvybiškai svarbiais ryšiais yra susietas su kitais žinojimais ir jų produktais, kuris tam tikrose paveldosaugos leistose ribose kinta, kuris remiasi tradicinės pasaulėjautos kategorijomis.

4.3. Amerikietiškoji (JAV, Kanados) samprata: reikšmingumo autentiškumas

Šiaurės Amerika kartu su Europa tradiciškai priskiriama Vakarų pasauliui, tačiau paveldosaugos fenomeno atveju visgi tenka kalbėti apie amerikietiškosios paveldosaugos unikalumą europietiškosios atžvilgiu. Didžiausią įtaką žemyno autentiškumo kategorijos formavimuisi padarė kraštovaizdinė paveldo samprata ir visuomenės tapatumo specifika.

XX a. šeštajame dešimtmetyje JAV teisiniuose paveldosaugos dokumentuose pradėta naudoti *integralumo* sąvoka (pirmą kartą ji paminėta 1953 m. „Nacionalinių parkų tarnybų administravimo statute“), skirta kraštovaizdžio komponentų bei kompleksų autentiškumui apibrėžti. Ji žymėjo unikalios autentiškumo sampratos – reikšmingumo autentiškumo – susiformavimą. Remiantis 1966 m. „Nacionaliniu istoriškojo apsaugos įstatymu“⁵³ bei kitais dokumentais, išskirtini šie JAV autentiškumo (integralumo) sampratos savitumai:

1) Lyginant su europietiška /tarptautine dogmine paveldosauga, JAV autentiškumo sampratoje faktinio informatyvumo dėmuo pakeistas reikšmingumo dėmeniu. Objekto paveldiškumą nurodo ne jo savybė autentiškai liudyti praeitį, o jo visuomeninis svarbumas, besireiškiantis subjekto identifikacija su objektu: *Istoriniai turtai turi būti saugomi kaip gyvosios mūsų bendruomenių dalys tam, kad teiktų orientacijos jausmą Amerikos žmonėms.*⁵⁴ Tai, kad reliktas yra kažkieno tapatumo objektas, jau yra jo autentiškumo prielaida.

2) Paveldo reikšmingumas yra neatsiejamas nuo paties objekto ir reiškiasi per jo materialiąsias bei nematerialiąsias savybes (*charakterį*). Kitaip sakant, paveldo savybės įkūnija, apibrėžia ir reprezentuoja paveldo reikšmingumą. Dėl to paveldo gebėjimas perteikti reikšmingumą priklauso nuo jo paties savybių išlikimo laipsnio (kokybės).

3) Autentiškumas yra sudėtinė kokybė. Iškiriami septyni kokybiniai aspektai: vietos kokybė, konstrukcijos kokybė, aplinkos kokybė, medžiagos kokybė, atlikimo kokybė, jausmo kokybė, asociacijos kokybė. Taigi materialumas nėra pagrindinis aspektas – jis tik vienas iš septynių. Nustatant autentiškumą vertinama:

⁵² M. Zeami, Predanie o cvetke stilija. Moskva, 1989, p. 132 iš A. Andrijauskas, Grožis ir menas..., p. 243.

⁵³ National Historic Preservation Act. 1966. [žiūrėta 2005-05-17]. Internetė: <<http://www.achp.gov/NHPA.pdf>>.

⁵⁴ Ten pat.

kaip kokybiniai aspektai susiję su objekto svarba (ar objekto kokybė yra pakankama perteikti istorinį tapatumą bei pagrįsti kodėl, kur ir kada objektas yra svarbus); kaip per laiką kaita paveikė šiuos aspektus.

4) Autentiškumo nustatymo kriterijai skiriasi priklausomai nuo objekto pobūdžio ir savybių. Kultūrinių kraštovaizdžių savybės apima fizinius bruožus, procesus bei asociacines vertes, priskiriamas bendruomenės. Pagal atitinkamos savybės dominavimą išskiriami trys kraštovaizdžių tipai⁵⁵.

Tikslingai suplanuoti kraštovaizdžiai. Pavyzdžiui, parkai, sodai, sukurti estetiniais tikslais. Jų reikšmingumas reiškiasi per materialias objekto savybes, ypač planą ir jį įkūnijantį atlikimą, medžiagas, aplinką. Nustatant autentiškumą esamas kraštovaizdis lyginamas su jo būkle sukūrimo metu. Įvertinami ir pokyčiai, atsiradę per laiką. Jei jie tokie dideli, kad kraštovaizdis daugiau nebeturi istorinės konstrukcijos, autentiškumas laikomas iš esmės sumažėjusiu, o objektas nebereikšmingu.

Besivystantys kraštovaizdžiai. Tai teritorijos, kurių aplinka tebėra formuojama tradicinių panaudos būdų (žemdirbystės, naudingųjų iškasenų gavybos, žvejybos ir pan.). Jas sudaro materialūs reliktiniai dėmenys (istoriniai sluoksniai) ir tęstinių procesų formuojami dėmenys. Jų reikšmingumas susijęs su kultūrinių sistemų tęstinumu. Tęstinumas taip pat laikomas svarbiausia tokio tipo kraštovaizdžio savybe bei autentiškumo nustatymo pagrindu. Šiuo atveju individualių savybių sunykimas ar pakitimas yra mažiau svarbus nei bendrosios kraštovaizdžio struktūros bei tradicinės panaudos netekimas.

Asociatyvieji kraštovaizdžiai. Pavyzdžiui, sakralinės vietos, svarbios bendruomenės kultūriniam tapatumui. Svarbiausias jų autentiškumo nustatymo kriterijus – ar objektas yra išlaikęs gyvą ryšį su kultūra ir tebeatlieka praktinį ar sakralinį vaidmenį. Kai kuriais atvejais, pavyzdžiui, jei pakinta kultūrinės grupės, kuriai kraštovaizdis kelia asociacijų, aksiologinė sistema, leistina šių kraštovaizdžių kaita.

Kitos Šiaurės Amerikos šalies, Kanados, pamatiniu paveldosaugos teorijos ir praktikos principu taip pat laikomas socialinis tapatumas. XX a. septintajame dešimtmetyje jis tapo paveldosaugos politikos prioritetu. Tuomet valstybė akcentavo dominuojančias istorines ir gamtines temas, kurių nacionalinis bendrumas rodėsi neabejotinas, pavyzdžiui, palikimas, susijęs su transkontinentiniu geležinkeliu ir jo statyba⁵⁶. Pradėta įgyvendinti didelio masto istorinių objektų atkūrimo programa. Atkuriamasis to laikotarpio paveldosaugos pobūdis neleido priimti europietiskajai autentiškumo sampratai būdingo materialumo fetišizavimo. Pasukta istorinės vaizdinės autentiškumo sampratos link. Autentiškumas pradėtas traktuoti kaip atkūrimo tikrumo matas: tikrumas matuojamas verifikuojant, kiek teisingai turimos mokslinės žinios apie istorinę formą atspindėtos jos rekonstrukcijoje⁵⁷.

⁵⁵ N. J. Mitchell, Evaluating Authenticity of Cultural Landscapes: a Perspective from the U.S. // Nara Conference on Authenticity..., p. 377–379.

⁵⁶ H. Stovel, Authenticity in Canadian conservation practice. 1995. [žiūrėta 2005-04-28]. Internetė: <http://www.icomos.org/usicomos/Symposium/SYM96_Authenticity/Canada_English.html>.

⁵⁷ Ten pat.

XX a. paskutiniajame dešimtmetyje kanadietiškojo paveldosaugos ir autentiškumo sampratą pradėjo veikti kiti kriterijai. Visų pirma atsisakyta valstybės monopolio formuojant visuomenės identitetą. Suvokta, kad dėl šalies istorijos ir kultūros specifikos bendro nacionalinio tapatumo paieška labiau išskiria nei vienija. Antra, pagrindiniu paveldosaugos objektu pasirinktos gyvos struktūros – kintantys kraštovaizdžiai. Iki tol vertintos fiksuoto (konservuoto) vaizdo istorinės vietos neteko dominuojančio vaidmens. Paveldo apsauga pradėjo reikšti ne konservavimą, o apsaugos ir vystymosi sąveiką. Objekto tikrumo verifikavimo pagrindu pradėti rinkti dinaminiai elementai, sąlygojantys proceso tęstinumą. Trečia, dėmesys atkreiptas į vietos bendruomenių, dvasiškai ir utilitariškai susietų su paveldine aplinka, kultūrą. Vietos bendruomenių gyvosios kultūros pavertimą paveldu galima laikyti užuomina į žinojimo autentiškumą. Tačiau kanadiečiams aktualus visai kitas autentiškumo aspektas nei japonams: jiems svarbus ne perimamų tradicijų tikrumas, o įgimtas tapatumas su aplinka – gebėjimas „čiabuviškai“ elgtis joje (palaikyti kraštovaizdžio kintamumą) ir interpretuoti ją (pristatyti lankytojams). Bendruomenė visų pirma yra tai, kas teikia kraštovaizdiniam paveldui reikšmę ir užpildo jį, o ne kas perduoda tradicinius žinojimus.

Tuo pačiu laikotarpiu sukurta ir kultūros paveldo integralumo koncepcija, 1993 m. oficialiai įvardyta *atminties integralumo* sąvoka⁵⁸. Kaip ir JAV integralumo koncepcijoje, svarbiausiu objekto paveldiškumo žymeniu laikomas jo reikšmingumas. Kanadietiskojo paveldosaugoje, nustatant reikšmingumo tikrumą, verifikuojama: 1) vidinių objekto savybių išlikimo laipsnis; 2) objektui priskiriamų reikšmių reikšmingumas visuomenei; 3) objektą įtakančių subjektų pagarbos objekto vertėms laipsnis⁵⁹. Taigi nustatant autentiškumą yra svarbu ne vien objekto savybės perteikti žinią, bet ir kaip ją suvokia subjektas.

Europos formuojamos tarptautinės paveldosaugos pretenzijos į universalumą bei „Naros autentiškumo dokumento“ pasirodymas Šiaurės Amerikos šalis pastūmėjo savo paveldosaugos unikalumo išryškinimo ir bendrųjų *interamerikietiško* autentiškumo sampratų principų paieškos link. Viena šio siekio realizacijų laikytina 1996 m. pasirodžiusi „San Antonijo deklaracija“⁶⁰. Dokumentas yra JAV ir Kanados paveldosauginės patirties sintezė, išreiškianti amerikietiškojo požiūrį į kraštovaizdžio lygmenį paveldo (architektūrinių, urbanistinių, archeologinių vietų ir kultūrinių kraštovaizdžių) autentiškumą.

⁵⁸ *Atminties integralumo* sąvoka pirmą kartą Kanados paveldosaugos teisėje paminėta 1993 m. dokumente „Kultūros išteklių vadybos politika“ („The Cultural Resources Management Policy“). Nors JAV paveldo integralumo koncepcija pradėjo formuotis XX a. šeštajame dešimtmetyje, kanadiečiai *atminties integralumo* sampratą kildina iš savosios patirties – ekologinio integralumo koncepcijos, kuria remiamasi nacionalinių parkų veikla.

⁵⁹ Pagal: The Cultural Resources Management Policy, Iš H. Stovel, Authenticity in Canadian conservation practice...

⁶⁰ The Declaration of San Antonio. San Antonio, 1996. [žiūrėta 2005-01-31]. Internetė: <http://www.icomos.org/docs/san_antonio.html>.

Deklaracijoje reikšmingumas (įvardytas *kultūriniu tapatumu*) laikomas paveldo autentiškumo verifikavimo ir viso paveldosaugos fenomeno pagrindu. Ši savytumą sąlygoja tai, kad dabarties subjektas laikomas esminga autentiškumo kategorijos dalimi: autentiškumas suvokiamas kaip dviejų dmenų – paveldinio objekto ir esamo subjekto – sąveika, besireiškianti reikšmės priskyrimo ryšiu. Pats reikšmingumas suvokiamas kaip subjekto projekcija į paveldą, susidedanti iš objekto identifikavimo, vertinimo, interpretavimo, o reikšmingumo pagrįstumas (paveldo autentiškumas) matuojamas šių projekcijų tikrumu. Be to, nustatant pagrįstumą, svarbus ir diachroninis, ir sinchroninis aspektas, t. y. svarbu, kaip reikšmingumą praeityje suvokė protėviai ir kaip jį dabar suvokiame mes. Reikšmingumo subjektnis dmuo sąlygoja, kad paveldas laikomas skirtingų verčių, reikšmių ir interpretacijų susidūrimo tašku, o autentiškumas – reliatyvia kategorija. Kitaip sakant, pripažįstama bendruomenių tapatumų įvairovė bei skirtingumas ir teisėtomis laikomos visos skirtingų tapatumų projekcijos į tą patį objektą.

Minėtieji principai atsiremia į amerikietiškojo tapatumo ypatumus. Visų pirma kultūrinis Amerikos nacių nehomogeniškumas istorijos fenomeną daro nepakankamą formuojant nacijos bendrumą per bendrą praeitį⁶¹. Nė viena Amerikos šalis neturi bendros praeities, kuri būtų priimtina visoms socialinėms grupėms ir galėtų apsiriboti viena interpretacija. Praeitis čia nėra tai, kas sieja naciją. Paveldosaugos atveju istoriškumas taip pat nėra esminė savybė – jis yra per siauras aspektas apibrėžti objekto reikšmę. Pavyzdžiui, objektas gali būti reikšmingas ne tik jo istoriniams kūrėjams, bet ir dabartiniais valdytojams; nuoseklios evoliucijos ar atminties apie vietą palaikymas gali būti svarbesnis nei istorinės formos konservavimas. Istorinis aspektas išlieka svarbus tiek, kiek geba atskleisti, kaip kito reikšmingumas tekant laikui. Antra, pats skirtingų tapatumų koegzistavimas vienoje erdvėje ir viename laike suvokiamas kaip unikali nacijos savybė, galinti apibrėžti pačią naciją. Amerikietiškuoju supratimu, nacija – tai tapatumų suma. Koegzistavimas žymi, kad kiekviena grupė turi savo vertybinę sistemą ir jos visos hierarchiškai yra lygios. Savaimė suprantama, kad dėl kultūrinės įvairovės tiems patiems reiškiniams teikiamos skirtingos reikšmės. Todėl reikšmių tikrumas gali būti nustatytas (t. y. paveldo autentiškumas gali būti verifikuotas) tik reikšmės teikiančios socialinės grupės vertybinės sistemos kontekste: *Paveldo autentiškumo supratimas priklauso nuo išsamaus vietos reikšmingumo įvertinimo. Ją įvertinti turi tie, kurie yra susiję su ja, ar tie, kurie reiškia pretenzijas į ją, kaip savo istorijos dalį.*⁶²

Savita, kad paveldosaugos diskurso dalimi laikomas ne tik dabarties subjektas, bet ir natūralus jo poreikių, vertybinės sistemos evoliucionavimas. Kintamumo, paremto tradicijos tęstinumu, pripažinimas autentiškumą daro neapribotą ma-

⁶¹ XIX–XX a. pirmojoje pusėje JAV istorija atliko nacijos formuotojos vaidmenį, tačiau XX a. septintajame dešimtmetyje šis istorinis naratyvas galutinai sukritikuotas kaip atspindintis tik JAV baltųjų puritonų istoriją ir jų požiūrį į praeitį. J. Appleby, L. Hunt, M. Jacob, Tiesos sakymas apie istoriją. Vilnius: Margi raštai, 1998, p. 129–236.

⁶² The Declaration of San Antonio...

terijos ir konservacinio statiško: paveldo reikšmingumas dėl gyvos bendruomenės ir paveldo sąsajos gali kisti, atitinkamai priimtinas ir paveldo fizinės išraiškos kitimas. Pats paveldas „San Antonijo deklaracijoje“ pagal tai, ar jis turi gyvą sąsają su bendruomene, ar ne, skirstomas į kintantį (pavyzdžiui, istoriniai miestai, kraštovaizdžiai) ir statiską (pavyzdžiui, archeologinės vietos). Kintančio paveldo atveju bendruomenės, kurios gyvena paveldu, naudojasi juo ir tebekuria jį, kultūrinių procesų arba per paveldą besivystančios tradicijos palaikymas pripažįstami svarbesniais nei paties objekto statikos apsauga.

Amerikietiškoji paveldosauga suformavo savitą požiūrį į materijos autentiškumą. Viena vertus, materialumas nelaikomas vieninteliu paveldo autentiškumo komponentu – *autentiškumas yra daug platesnė koncepcija nei materialus integralumas*⁶³. Pavyzdžiui, minėtas kintančių kultūrinių kraštovaizdžių pavyzdys. Antra, remiantis Venecijos chartijos nuostatomis, „San Antonijo deklaracijoje“ pripažįstama, kad materijos autentiškumas yra nebeatkuriamas – *tiktai istorinė medžiaga yra autentiška, o interpretacijos, atsiradusios restauracijos metu, ne; jos tik gali autentiškai reprezentuoti vietos reikšmės supratimą esamuoju momentu*⁶⁴. Išimtį sudaro tik statiniai, pastatyti iš greitai yrančių medžiagų, kuriuos galima periodiškai rekonstruoti, ir katastrofų atvejai, kai galima atstatyti sunaikintus paveldo objektus.

5. RELIATYVISTINĖS PAVELDO AUTENTIŠKUMO SAMPRATOS PRINCIPAI

Reliatyvistinis požiūris paveldosaugos fenomenui reikšmingas keliais aspektais. Vieną jų jau užčiuopėme – paveldosaugos reliatyvistinės prigimties suvokimas paskatino naujai pervertinti patį reiškinį ir pripažinti, kad egzistuoja ne viena paveldosauga, o paveldosaugos, ne autentiškumo kategorijos universumas, o jo sampratų įvairovė. Šis procesas išryškėjo XX a. devintojo dešimtmečio pradžioje, kai oficialiai pripažinti problemiškais tarptautinis dogminis autentiškumo testas ir apskritai tarptautinės paveldosaugos principų taikymas. Autentiškumo sampratos neapibrėžtumas kėlė interpretacijos problemų. Susidūrimas su neeuropietiškomis paveldosaugomis atskleidė universaliais laikytų principų ribotumą. Nepasitenkinimą kėlė ir „Pasaulinio paveldo sąrašas“ išryškėjęs disbalansas – akivaizdžiai buvo perreprezentuotas europietiškas ir krikščioniškas palikimas. Norint toliau sėkmingai plėtoti tarptautinę paveldosaugą reikėjo autentiškumą pripažinti problemine sritimi ir imtis detalesnių šios kategorijos studijų. Prasidėjusį procesą vainikavo „Naros autentiškumo dokumentas“, nužymėjęs naujo paveldosaugos etapo pradžią.

„Naros autentiškumo dokumentas“ įkūnijo XX a. paskutiniajame dešimtmetyje iškilusią reliatyvistinės paveldosaugos mintį, deklaruotą paveldosaugos spe-

⁶³ Ten pat.

⁶⁴ Ten pat.

cialistų, mokslininkų apmąstymuose⁶⁵, ir postmodernioje epochoje kylantį paveldo įvairovės poreikį. Naros konferencijos mokslinio koordinatoriaus Knuto Einaro Larseno žodžiais tariant: *Naros dokumentas atspindi faktą, kad tarptautinė apsaugos doktrina pasislinko nuo eurocentrinio požiūrio prie postmodernios pozicijos, besireiškiančios kultūrinio reliatyvizmo pripažinimu*.⁶⁶ Poslinkį rodo pats konferencijos dalyvių sąrašas: konferencijoje, skirtingai nei Venecijos chartijos atveju, kai 20 iš 23 komiteto narių buvo europiečiai, dalyvavo 45 ekspertai, atstovavę šešioms žemynams ir 26 pasaulio šalims⁶⁷.

Dėl Naros dokumento reliatyvistinis požiūris tapo ne tik išoriniu veiksniu, paskatinusiu permąstyti esmines paveldosaugos nuostatas, bet ir vidiniu reiškiniu elementu, lemiančiu praktines elgsenas. Reliatyvistinės paveldosaugos principų, išdėstytų dokumente, išeities taškas yra bendriausios kultūrinio reliatyvizmo nuostatos – (1) kultūrų įvairovės pripažinimas bei visų (2) kultūrų lygiateisiškumo pripažinimas. Paveldosaugoje tai pasireiškia įsisąmoninimu, kad (1) kultūros paveldo įvairovė skleidžiasi laike ir erdvėje bei kad (2) kultūros paveldo įvairovė reikalauja pagarbos kitoms kultūroms ir *visiems jų tikėjimo aspektams*⁶⁸. Tai lemia atitinkamą paveldo apimtį, paveldo autentiškumo ir paveldo verčių traktavimą, būtent atsisakymą tariamų universalijų principų, realiai gebančių išreikšti tik vieną, o ne daug perspektyvų.

Paveldo autentiškumui bei vertėms reliatyvistinė paveldosauga skiria ypatingą dėmesį, nes jie labiausiai lemia paveldosaugų skirtingumą ar savitumą. Skirtingumas atsiranda todėl, kad vertės, kaip esminis dėmuo, pagrindžiantis paveldo išsaugojimą, yra *socialiai priskiriamos* (o ne objektyvioji paveldo dalis), o autentiškumo, kaip pagrindinio aspekto, lemiančio kultūros paveldo tyrimus, apskaitą, tvarkymo darbus, ir lemiamo veiksnio, nustatant paveldo verčių kokybę, suvokimas taip pat priklauso nuo konkrečios kultūros⁶⁹. Dėl subjektyvistinės prigimties reliatyvistinėje paveldosaugoje pastarosios kategorijos apibrėžiamos tik kultūros, kuriai priskiriamas paveldo objektas, kontekste. Sprendžiant autentiškumo klausimą atsižvelgiama ir į objekto prigimtį, tad netaikomi jokie universalūs autentiškumo nustatymo kriterijai. Atsisakius tarptautinės dogminės paveldosaugos griežtumo, pripažįstama visa autentiškumo aspektų įvairovė: formos, sumanymo, medžiagos, turinio, panaudos, paskirties, tradicijos, technologijos, kompozicijos, aplinkos, dvasios, pojūčio ir kiti autentiškumai⁷⁰.

⁶⁵ Geriausių reliatyvistinės krypties samprotavimo pavyzdžių galima rasti Bergeno susirinkimo ir Naros konferencijos medžiagoje. Žr. 2 išnašą.

⁶⁶ K. E. Larsen, Preface..., p. xiii.

⁶⁷ Participants // Nara Conference on Authenticity..., p. xix.

⁶⁸ Naros autentiškumo dokumentas..., 6 skirsnis.

⁶⁹ Ten pat, 9, 10 skirsniai. Visi toliau išdėstyti reliatyvistiniai paveldosaugos principai suformuluoti remiantis „Naros autentiškumo dokumentu“.

⁷⁰ Ten pat, 13 skirsnis.

Autentiškumo aspektų neapibrėžtumas ir nuostata, kad verifikuojant autentiškumą *visų visuomenių visos socialinės bei kultūrinės vertės būtų gerbiamos*⁷¹, gali vesti prie paveldosaugos diskurso ribų ištrynimo. Pavyzdžiui, vien dėl to, kad viena socialinė grupė dabarties kūrinių, tokį kaip atkuriami Valdovų rūmai, vertina kaip paveldą, jis turėtų būti priskirtas paveldosaugos sferai. Būtent todėl reliatyvistinėje paveldosaugoje įvedama vienintelė bendra sąlyga, tarnaujanti kaip saugiklis, atskiriant paveldą nuo nepaveldo, – autentiškumo nustatymas ir verčių supratimas būtinai turi remtis patikimais informacijos šaltiniais. Kita vertus, pripažįstama, kad sprendimai apie informacijos šaltinių patikimumą taip pat gali būti skirtingi skirtingose kultūrose ar tų kultūrų socialinėse grupėse.

Kita reliatyvistinės paveldosaugos nuostata, kad visų šalių vertės, projektuojamos į vieną ir tą patį objektą, turi būti pripažintos teisėtomis, ir nuostata, paveldėta iš tarptautinės paveldosaugos, kad kiekvieno paveldas yra visų paveldas, taip pat veda prie problemiško – paveldo sampratų disonansų ar konfliktų. Konfliktus siekiama spręsti dviem būdais. Pirmuoju – nustatant atsakomybės pirmumą: atsakomybė už paveldą ir jo priežiūrą visų pirma tenka jį sukūrusiai bendruomenei ir tik paskui bendruomenei, kuri rūpinasi juo. Antruoju – siekiant poreikių pusiausvyros: kiekvienos atsakingos bendruomenės poreikiai paveldosaugos srityje turi būti derinami su kitų bendruomenių poreikiais. Šios itin pageidaujamos sąlygos siekiama taip, kad nebūtų pažeistos pamatinės bendruomenių kultūrinės reikmės⁷².

Tarptautinėje reliatyvistinėje paveldosaugoje, vengiant vienos sampratos dominavimo, pripažinta maksimaliausia paveldo apimtis – paveldą sudaro įvairios medžiaginės ar nemedžiaginės raiškos formos, būdai ir visi jie turi būti vienodai gerbiami.

Reliatyvistiniai principai iš esmės pakeitė buvusias tarptautinės paveldosaugos dogmas. Kas iki tol laikyta bendru žmonijos paveldu, saugomu remiantis bendrais standartizuotais principais, tapo bendrumu, sudarytu iš gausybės įvairovių. Paveldosauga iš monolitinės tapo mozaikine. 2005 m., remiantis „Naros autentiškumo dokumente“ išdėstytais principais, pertvarkytas pasaulinio paveldo autentiškumo verifikavimo testas⁷³.

⁷¹ Ten pat, 2 skirsnis.

⁷² Ten pat, 8 skirsnis.

⁷³ Žr. Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention. Paris, 2005, p. 79–86. [žiūrėta 2005-11-07]. Internetu: <<http://whc.unesco.org/archive/opguide05-en.pdf>>. Nors „Naros autentiškumo dokumentas“ skirtas pasaulinio paveldo konvencijos taikymo tobulinimui, jos nuostatos tinkamos ir nacionalinio lygmens paveldosaugoms, juolab kad pateiktos priemonės padeda spręsti ne tik tarpnacionalines / tarpkultūrines problemas, bet ir nesutarimus, kylančius tarp atskirų nacijų / kultūros socialinių grupių.

IŠVADOS

1. Autentiškumas – viena pamatinių paveldosaugos fenomeno kategorijų ir būtinoji paveldosaugos objekto savybė. Bendriausiame lygmenyje jis suvokiamas kaip objekto atitikimo tam tikram įvaizdžiui idėja. Įvaizdžio pagrindu gali būti konkretaus kūrinio būvis praeityje, universalus estetiškas kanonas ar kt. Objekto atitikimas įvaizdžiui žymi, kad jo elementai yra originalūs, jam teikiama prasmė turi tikroviškumo pagrindą ir jis gali būti priskirtas paveldosaugos diskursui. Autentiškumo paveldui teikiamas tikroviškumo dėmuo leidžia paveldosaugai atlikti visuomenės jai priskiriamas funkcijas. Modernioje visuomenėje paveldas, paliodydamas *nesufalsifikuotą* nacijos ir jos institucijų istoriškumą, legitimuoja nacionalistinę sanklodą; postmodernioje, teikdamas *nesuklastotus* pojūčius lankytojams, tenkina vartotojiškus poreikius. Socialinės paveldosaugos funkcijos apsprendžia, kas bus pasirinkta atitikimo pagrindu. Autentiškumas taip pat lemia paveldosaugines elgsenas, nes poreikis puoselėti paveldą kyla iš siekio išlaikyti ar įtvirtinti jo tikrumą nurodančius požymius.

2. Tikrovės atžvilgiu paveldo autentiškumas yra socialinis konstruktas. Originaliu objekto būviu, kuris imamas atitikimo pagrindu, laikoma ne esama tikrovė (objekto būsena čia ir dabar), o susikurtas įvaizdis. Pats įvaizdis yra dabarties sąmonės produktas, konstruojamas remiantis esamo relikto savybėmis, išorine informacija (moksliniais duomenimis apie praeitį, estetiniu kanonu, kt.), taip pat veikiant aktualiems visuomenės poreikiams. Paveldo autentiškumo verifikavimo metu jam suteikiama tikrovės prasmė, kuri paradoksaliai laikoma realesne už esamą objekto tikrovę. Neatitikimo tarp objekto ir įvaizdžio atveju pirmasis yra perkuriamas arba perprasminamas pagal susikurtą įvaizdį. Oficialiojoje paveldosaugoje toks materijos perkūrimas įvardijamas *restauracija, atkūrimu, regeneracija*.

3. Paveldo autentiškumas skirtingose visuomenėse įgyja savitą turinį ir išraišką. Tuo pasireiškia reliatyvistinė reiškinio prigimtis. Europos valstybėse dominuoja istorinė materialistinė autentiškumo samprata; Japonijoje paveldosauga remiasi žinojimo autentiškumu; JAV ir Kanadoje – paveldui priskiriama reikšmingumo motyvuotumu. Atitinkamai pasirenkamos ir paveldo apsaugos priemonės: konservacinės, palaikančios tradicijos tęstinumą ar nuoseklia kraštovaizdžio evoliuciją.

4. Nūdieninis autentiškumo kategorijos aktualumas sąlygotas paveldosaugos reiškinio transformacijos – reliatyvistinės paveldosaugos atsiradimo. Šios paveldosaugos principų išeities taškas yra suvokimas, kad egzistuoja ne viena paveldosauga, o paveldosaugų įvairovė, ir pripažinimas, kad ta įvairovė reikalauja pagarbos. Autentiškumui, kaip labiausiai paveldosaugų skirtingumą ar savitumą lemiančiam dēmeniui, ji skiria išskirtinį dėmesį.